

Комунальний заклад культури
«Донецька обласна бібліотека для дітей»

*На вістрі голки -
вся земна краса...*

Етнографічно-мистецька панорама

Маріуполь

2021

Н12 На вістрі голки - вся земна краса... [Текст] : етнографічно-мистецька панорама / уклад. О. П. Гуляєва ; Комун. закл. культури «Донецька обласна бібліотека для дітей». – Маріуполь, 2021. – 56 с.: фот.

У невичерпній спадщині духовної культури нашого народу є особлива, винятково важлива її частина – вишивка. Вишивання з давніх-давен органічно увійшло в життя українців. Справжня колоритна барвіста українська сорочка, оздоблена національними орнаментами та виконана різноманітними техніками вишивання, втілює в собі щедрість та гостинність українського народу, естетичні принципи, ідеали добра та краси, прагнення до довершеного і витонченого.

Етнографічно-мистецька панорама «На вістрі голки - вся земна краса...» має за мету познайомити з унікальними шедеврами української вишивки, які увійши до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України, історією вишивання, рекордами та цікавими фактами. Розділ «Вічна пісня барв і кольорів» (вишиванка на полотнах художників) пропонує знайомство з мистецьким спадком видатних майстрів пензля.

Видання адресоване широкому колу цінителів традиційної української народної творчості. Відкрийте для себе скарбницю українського вишивального мистецтва!

Вишиванка: закодована вічність в узорах

Вишиванка — поема життя,
Закодована вічність в узорах.
Її ніколи нема забуття:
Геній роду не стерти на порох!
Ми первинні, як сонце й вода.
Колисала нас люля жар-птиці.
Україно, ти знов молода —
Невичерпна духовна криниця.
Ми збагнули віків таїну,
Усвідомили мудрість відкрити:
І Трипілля святу сивину,
І космічні набутки для світу.

В колі Розуму, Правди й Добра
Воскресатиме квітами вдячність.
Возвеличують Рідне пора —
Заповідану предками святість!

Лель-Анатолій Загрудний

Народне мистецтво, яке передавалося з покоління в покоління, століттями завжди було і є джерелом пізнання історії та культури. Із далекого минулого прийшло до нас і рукоділля: шиття, плетіння, в'язання, вишивання, різьблення, ткацтво тощо. Українська вишивка – класичний вид народного мистецтва, що розкриває невичерпне багатство творчих сил народу, вершину його мистецького хисту.

Історія народної вишивки в Україні сягає своїм корінням у глибину віків. Дані археологічних розкопок та свідчення мандрівників і літописців доводять, що вишивання, як вид мистецтва на Україні існує з незапам'ятних часів. Історики досі вагаються, називаючи приблизний час започаткування ремесла вишивання. В одному дослідники суголосні: в добу палеоліту вишиванка вже була популярною та високо шанувалась серед наших пращурів. Згадки про вишитий одяг є у багатьох письмових джерелах, насамперед у «Слові о полку Ігоревім», в Іпатіївському літописі та інших пам'ятках. Про вишивку згадується в Біблії та «Іліаді» Гомера. Арабський мандрівник X століття у своїх розповідях свідчить, що руси теж носили вишитий одяг. Нею, за свідченням Геродота, був прикрашений одяг скіфів. Якби нам довелося побачити побут скіфів, то ми б знайшли старовинні вишиті сорочки, що носили діти, жінки й чоловіки, чарівні малюнки на посуді та предметах щоденного вжитку. Певні обереги чеканили на зброї, культових речах, шоломах та щитах. Вірили, що це допоможе у бою, адже скіфи були, насамперед, воїнами, розвідниками. Орнаменти-обереги супроводжували наших предків і в потойбічному світі. Навіть славнозвісні

скіфські кам'яні баби оздоблені елементами узору, який можна вважати первісною вишиванкою.

Поблизу села Мізин, що розташоване на Чернігівщині, археологи знайшли лляні сорочки, прикрашені унікальними вишитими візерунками. Ці залишки вишитих сорочок вважаються найдавнішими зразками цього ремесла. Згодом, у Миколаївській області були проведені розкопки могили знатної та заможної сарматки. В ньому археологам вдалось розкопати вовняний одяг, ймовірно сорочку, оздоблену стародавнім вишиттям. Цей факт доводить важливість вишитого одягу для людей, адже його клали в могилу разом із золотом. Серед вишиванок, знайдених у Києво-Печерській лаврі, вирізняються ті, які вишивала черниця, основоположниця прикладного мистецтва - гаптування сухозліткою церковного одягу й ікон Марія Магдалина Мазепа, мати гетьмана України Івана Мазепа.

Цікаво, що символіка вишиванок часто-густо збігається з символікою орнаментів предметів матеріальної трипільської культури. Виявлені на Черкащині срібні бляшки з фігурками чоловіків (датують їх VI ст.) ідентифікуються з візерунками вишиванок XVIII-XX ст. Символіка вишивки часто складалася з двох частин: історичної (родової) і прогнозуючої (загадування майбутнього, продовження роду). На жаль, пам'ятки української вишивки збереглися тільки за останні кілька століть, але навіть цього досить, щоб визначити, що елементи символіки орнаментів української вишивки збігаються з орнаментами, які прикрашали посуд давніх жителів території України періоду неоліту та трипільської культури.

Про українську вишивку на білій сорочці збереглися спогади візантійських письменників XI-XII ст. Ще в XI ст. на Русі існувала перша вишивальна школа, організована сестрою Володимира Мономаха Ганкою, де дівчата вчилися гаптувати золотом і сріблом. Київські князі всіляко підтримували традиції вишиваного одягу. В часи Київської Русі символіка вишиванки стає більш досконалою та розкішною. Тут ми уже можемо помітити два напрямки вишивки – орнаментальний і сюжетний, органічно поєднані на полотні.

Збереглися також вишиванки часів козаччини. У ті далекі часи центрами вишивання були Качанівка та Велика Бурімка на Черкащині, Григорівка на Київщині. В Україні вишивати вміли у всіх регіонах. Кожна область, інколи навіть село, володіли своїми унікальними техніками вишивання. Дівчаток із наймолодшого віку привчали до вишивання. У деяких областях це ремесло любили навіть чоловіки. Вишивкою оздоблювали рушники, фіранки, жіночий та чоловічий одяг. Особливої уваги надавали рушникам – старовинним оберегам дому, родини. Упродовж тисячоліть у народній вишивці знаходили і, на щастя, знаходять відображення думок і настроїв людини, що її творила, сподівання мастринь на кращу долю.

Вишитий одяг здавна носили чоловіки, жінки і діти, кріпаки і пани, міщани і селяни. Одягали їх у свята та на щодень. За вишиванкою можна було визначити статус та походження власника. Найдавнішими матеріалами, з яких українці виготовляли вишиванки, були тканини з овечої вовни, лляного чи конопляного полотна домашньої роботи. Наші бабусі досі пам'ятають багато секретів давнього ремесла. Наприклад, фарбували нитки для вишивання лише природними барвниками. Брала те, що було під рукою: кору, коріння, листя і квіти. Цікаво, що для закріплення кольору нитки запікали у житньому тісті – так вони не втрачали забарвлення протягом десятиліть.

Існувало чимало типів традиційних сорочок залежно від форми, використаних матеріалів, а також від семантики кольорів: подільський, галицький, поліський, волинський, наддніпрянський, полтавський, гуцульський, буковинський, лемківський тощо. Вишивки, передаючи характерні ознаки місцевості, різняться між собою фасонами, способом вишивання, орнаментом, технікою виконання та гамою барв. Дивовижно, та українським майстриням відомо близько 250 видів вишивальних швів, які базуються на 20 техніках. Протягом багатьох віків безпосередній конкретний зміст символів на вишивках втрачався, але традиції використання їх не зникли.

За мотивами орнаменти вишивок поділяються на три групи: геометричні, рослинні, зооморфні (тваринні) й відображають елементи символіки стародавніх вірувань, культів.

Геометричні орнаменти, наприклад, притаманні всім видам народного мистецтва і всій слов'янській міфології. Різноманітні кружальця, трикутники,

ромби, кривульки, лінії, хрести символічно відображали уявлення наших предків про світобудову, тож їхнє значення відповідне. На основі стародавніх космологічних символів у народі створена своя система назв: «баранячі ноги», «кучері», «гребінчики», «кривульки», «сосонка», «перерва» тощо.

В основі рослинного орнаменту лежить культ поклоніння природі, рослинам. Крім поширеного символу «дерево життя», який зображається стилізовано у

формі листя або гілок, у вишивках з рослинним орнаментом популярні стилізовані зображення Березині (жіночий силует), використання таких мотивів, як виноград - символ добробуту, щасливого одруження; барвінок - символ кохання; волошка – скромність і ніжність; лілея – чистота й невинність; мак – краса й молодість тощо.

На зооморфних (тваринних) вишивках зображуються тотемічні й солярні тварини, а також звірі, що позначають три яруси «дерева життя». Інколи

вишивальниці використовують індивідуальні мотиви, які властиві баченню візерунка певної особи. Ними можуть бути заячі та вовчі зуби, волоче око, риб'яча луска тощо.

Так уже склалося історично, що кожен регіон чи область України має свої особливі орнаменти для вишивання, свою символіку, свої кольори, свій колорит

та неповторний узор, який використовується у вишивці. Проаналізувавши старовинні та сучасні зразки вишивок, можна умовно скласти своєрідний атлас регіонів України за типовими для них візерунками, орнаментами і символами, техніками і кольорами.

✚ Характерна техніка для **Полтавщини** – це вишивання білими нитками по білому полотну. На старих сорочках техніка вишивки така: манишка вишивається білими нитками і обводиться чорними, іноді кольоровими, смужками. Вишивалися сорочки, як гладдю, так і хрестиком. Такі вироби властиві тільки Полтавській області. Але також тут вишивають і чорними, червоними, сірими рідше - іншими кольоровими нитками.

✚ **Південні регіони і Харківська область** характеризуються вишивкою, яка прийнята в центрі України, але має і свої особливості. Орнаменти на сорочках вишивалися хрестиком і напівхрестиком. Такі візерунки створюють враження рельєфності завдяки тому, що виконувалися грубими нитками.

- ✚ Гама кольорів тепла вирізняє від інших вишивку **Донеччини**. В ній багато сонця, орнаменти яскраві, чорно-червоні на світлому (білому) тлі. На Донеччині вишивали різними техніками, окрім хіба що яворівки і низинки. Кольори ниток, якими вишивали жіночі й чоловічі сорочки – традиційно червоний, чорний і білий. Оздоблювали рукави, рідше коміри та поділ.
- ✚ Геометричні і ромбовидні узорі характерні для вишиванок **Полісся та Волині**. Червоні нитки на біло-сірому полотні.
- ✚ **Чернігівські** сорочки вишиваються білими, червоними і чорними нитками. Стібки – дрібні, що створює враження бісерної вишивки.
- ✚ **Для столиці України – Києва** – характерні такі рослинні орнаменти: хміль, калина, дуб, виноград. А також геометричні фігурки: квадрати, розетки, ромби. Колірна гамма – чорний і червоний.
- ✚ **Сорочки Поділля** дуже барвисті і різноманітні. Для них характерна така техніка, як мережка – це коли витягуються нитки на полотні уздовж. Перпендикулярні нитки, які залишилися, обшиваються білими або кольоровими. Техніка мережка нагадує собою мереживо. Такою технікою можна зробити, як маленькі малюнки, так і обшити практично всю сорочку. Для поділля властиві мереживні однотонні «павучки» і різнобарвний «шабак». Орнаменти вишиваються одноколірні або двоколірні – чорний з додаванням червоного, синього, або жовтого.
- ✚ **Для західних регіонів** характерні різноманітні візерунки та кольори. Тут можна зустріти і геометричні різнокольорові візерунки, і сорочку вишиту тільки блакитними квітами. Наприклад, для Тернополя характерно обшивати у сорочки лише рукава. Весь рукав вишивається вздовж скошеними або поздовжніми смугами. Закарпатські майстрині вишивають зигзагом (так звана «каракуля»). Нитки підбираються для орнаменту як чорно-червоні, так і кольорові.

Українська вишивка сьогодні - складне, багатогранне явище, що розвивається в сфері традиційно-побутового, самодіяльного мистецтва та творчості художників-професіоналів. У відомих осередках вишивання - таких, як Косів, Клембівка, Решетилівка, Черкаси, Львів та інших, відроджуються і далі розвиваються класичні надбання кожного мистецького регіону.

Чим же, насамперед, є вишиванка для українця – оберегом, святинєю, місточком між поколіннями чи красивим елементом одягу? Перш за все, це наша історія, міфологія, релігія, давнє мистецтво наших предків, душа народу. Вишивка - це наш генетичний код, символ, який зберігає наше коріння, ідентичність, розуміння себе. А ще для нас вишиванка - це щось дуже особливе: особисте, рідне, святе. Красива вишита українська сорочка з льону з давніх-давен вважається символом здоров'я та краси, щасливої долі й родової пам'яті, любові та святковості; оберіг і захист від злого ока і слова.

Українська вишиванка – це один з важливіших способів національного самовираження. Все частіше ми звертаємося до джерел народної творчості, до народних традицій. Вони сьогодні оновлюються, оживають, і, мабуть, чим більше ми будемо їх знати, тим життя наше буде радіснішим, духовно багатшим. Українська вишиванка пройшла крізь роки і, при цьому, не втратила свою силу та красу. Вона є абсолютно унікальним, автентичним символом України, який характеризує не лише темперамент нації, але й є її візитівкою, її унікальним кодом та зв'язком між поколіннями!

Вишиванка, що обвіяна легендами

**Вічна пісня барв і кольорів,
Неповторна музика натхнення!
Шепіт трав і шелест яворів,
І дзвінки турботи сьогодення**

**Хрестиком укладено в рядки,
Поспіталось, блиснуло веселкою,
Ніжність материнської руки,
Пісні щем весільної, веселої.
Дух народу в колір заплете,
Проросте і піснею, і цвітом.
А над світом, гляньте, а над світом —
Чорне наше вишиття цвіте...**

Г. Костів-Гуска

Борщівщина - район Тернопільської області, відомий своїми краєвидами, печерами і славними людьми. Здавна своєрідною візитівкою цього краю була особлива борщівська вишиванка - сорочка, вишита чорними нитками. Магнетизм борщівської вишиванки, мабуть, у тому, що в її візерунках відтворені фрагменти трипільської культури - закарбовані елементи магічних знаків (символи роду). Борщівська вишиванка багата техніками вишивки: *колодка, кучерявий стіб, низинка, хрестик, гаптування, гладь, ланцюжок, настилування, мережка, верхоплут, поверхниця, гаклювання, стебнівка...* До 20-х рр. XIX ст. зберігались складні статичні монохромні композиції зі знаково-символьними мотивами, виконані архаїчними техніками. З часом, деякі з них були безнадійно втрачені. Так, на одній сорочці можна відшукати декілька технік одночасно. Найцінніша для сьогодення – це техніка «колодки» (її часто плутають з технікою «колодочки»). Цією технікою зашивали тло візерунків на уставках. Найдавніші вироби, які збереглися до наших днів у приватних і музейних колекціях, датуються кінцем XIX ст. Тоді сорочки шили, в основному, на вибіленому на придністровських берегах домотканому конопляному полотні. Це вже потім прийшли льон, штапель, поплін та інші фабричні тканини.

З глибини віків передалась розповідь, що сім поколінь жіноцтва Борщівського краю мали носити такі сорочки на знак жалоби за загиблими чоловіками. Кажуть, у чорних сорочках навіть заміж виходили. І так тривало до початку XX століття.

Борщівська вишиванка надто популярна, а це і є однією з причин, яка зумовили появу легенд, пов'язаних із нею. Особливість борщівської вишиванки, якій уже понад п'ять століть, у чорному кольорі її вишивки, що обрали неспроста. Виникнення такої техніки вишивання пов'язують із трагічними подіями, що колись трапились у цьому краї. За легендою, у XV–XVIII століттях на Борщівський край постійно нападали турки й татари, що несли за собою смерть. Так, під час одного з набігів у кількох селах Борщівського району на Тернопільщині були вбиті всі чоловіки. Дівчата та жінки важко переживали втрати та, оплакуючи свою гірку долю, запряглися, що носитимуть траур за загиблими упродовж кількох поколінь. Вони поклялися одягати вишиванки з

чорною вишивкою на весілля та інші свята і виконали свою обіцянку. Саме ті жінки, які вишивали такі сорочки у 20-30-х роках минулого століття, були останнім поколінням пов'язаним з цією клятвою. Після цього, для вишивання сорочок замість чорної вовни, жінки почали використовувати кольорові, яскраві нитки.

Існує ще декілька цікавих легенд, пов'язаних з борщівською вишивкою. Зокрема, про те, що колись у цих краях панувала страшна хвороба, від якої потерпали лише жінки. Щоб захистити себе від недуги, вони густо вишивали сорочки чорними нитками, адже вірили, що так можна обдурити смерть.

Інша легенда розповідає, що в одному селі жила дуже гарна та працююча дівчина. Кожен в селі мав за велику честь бути в колі її друзів. Закохалася вона у пихатого та меркантильного коваля. Пара вже готувалась до весілля, аж ось в село приїхав польський пан з дочкою. Коваль вирішив покинути бідну дівчину та одружитись з панночкою, аби бути ближчим до панського оточення. Не витримавши цієї втрати, дівчина втопилася у швидких водах Дністра. Панночка з батьком згодом поїхали із села, а коваль, відкинутий суспільством, помер у самотності. На знак жалоби за дівчиною, селяни почали носити вишиванки з чорними візерунками, а згодом ця традиція стала поширеною і за межами цього села.

В одній із легенд говориться про те, що в Борщівському краї кілька років панувала посуха, рослини гинули. Люди молилися, освячували в криницях воду, а Господь все одно не давав дощу. І от одній старій жінці наснився сон: стоїть на березі річки Божа Матір і зашиває полотно чорними нитками, візерунки – багаті, до них додано жовті, червоні, зелені квіточки. Пречиста Діва каже жінці: «Якщо закінчу вишивати і змахну вишивкою, скропить дощ землю і зацвітуть на ній жита і квіти». Прокинулася жінка, обміркувала сон і звернулася до односельчанок: «А давайте допоможемо Матері Божій у вишиванні. Вона землю нашу і рослинність на ній вишивала». І взяли жінки за чорне вишивання... День і ніч працювали. Потім подягували сорочки, вийшли на подвір'я біля церкви. Піднявши руки вгору, почали просити Господа, аби послав на землю дощ. І сталося диво: вночі була злива. Відтоді вже не було у краї таких засушливих років. А чорні сорочки – як данина матері-землі – стали не лише сімейними реліквіями, але й оберегами.

Як не дивно, але чорне вишиття на сорочці ніколи не виглядало печальним, навпаки, сорочка була ошатною і дуже колоритною, асоціюючись з родючими подільськими чорноземами, з одвічною надією на урожай, а, отже, і на життя. За народними уявленнями, на сорочку могли перейти властивості характеру (лінощі, сварливість, працьовитість), фізичний стан (хвороба, здоров'я) тієї людини, котра її носить. І, навпаки, сорочка могла передати бажані й небажані прикмети, тому її ніколи і нікому не позичали. Крім того, на Борщівщині існувало повір'я, що через натільну сорочку можна зняти «вроки», причарувати або заподіяти якесь зло навіть без присутності самої людини.

Чорні сорочки, які здавна вишивали на Борщівщині, були оберегами, прикрасою, матеріальною необхідністю і духовною потребою краян. Чорну борщівську сорочку вишивали на всі випадки: до шлюбу, на смерть, на неділю і св'ята, а також на будень. У багатьох родинах вміння вишивати передавали від покоління до покоління. Вишивати вчили з дитинства. Найбільше вишивали дівчата, адже вишиті сорочки були обов'язковою частиною весільного посагу, для якого кожна дівчина мусила надбати багато сорочок, що було мірилом заможності чи бідності родини, працьовитості чи ледарства нареченої. Залежно від майстерності, жінка могла вишити собі борщівську сорочку протягом зими. Молоді жінки носили сорочки вишиті не лише на рукавах, але й спереду і ззаду, а ось літні люди одягали стриманіші вишиванки, переважно лише із зашитими рукавами.

Чорний колір у сорочках домінував здебільш у північному регіоні до 1930-х років минулого століття. Скоріш за все, домінування чорного кольору пов'язане з тим, що тканини, нитки виготовляли в домашніх умовах з овець чорної породи і не треба було витратити кошти на виріб, зроблений власноруч. Все це так нашарувалось, що маємо шедевр – борщівську сорочку. Її можна розпізнати за кроєм, конопляним полотном, вовняними нитками, які називають волічкою, швами, технікою, неймовірно багатим густим орнаментом на рукавах у жіночій вишиванці. Існувало два типи борщівської вишиванки: повсякденна – із візерунками на комірці та манжетах, і святкова – з вишивкою на комірці, грудях, спині та по всій довжині рукава.

Однією з основних ознак борщівської вишиванки є густо зашиті від уставки до манжета рукава. У деяких виробках рукав суцільно покривали вишивкою, що створювало ефект фактури іншої тканини. На рукавах, густо вкритих вишивкою, можна виділити три зони узорів: верхня частина (її ще

називають уставкою) найбільш щільно зашита; дещо нижче розташувалися на рукаві «морщінки» – смужка з інакшим вишитим орнаментом; зап'ястя і частина рукава, що знаходиться над зап'ястям, прикрашені ще іншим візерунком. За композиційно-декоративним оформленням, стилем орнаменту, колоритом вишивки на рукаві можна було впізнати, з якої місцевості жінка, до якого роду чи громади вона належить.

На борщівських вишиванках разом з чорним кольором також співіснують і інші відтінки. Зокрема, про походження вишитих борщівських сорочок можуть розповісти такі кольори: вишневий – села Юр'ямпіль, Шишківці, Королівка; фіолетовий – Борщів, Іване-Пусте, Стрільківці; зелений – Шупарка; синій – Кривче, Гермаківка, Нивря.

Крім рукавів, вишивали передню («передні погрудки») і задню («задні погрудки», «заплічка», «заплічкове») частину станка поздовжніми орнаментальними смугами. Сорочки з «погрудками» носили лише дівчата на виданні та молодиці.

Для давніх борщівських сорочок характерні плечові вставки (уставки). Вузькі, видовжені майже до ліктя уставки, пришиті по основі, сковували рухи. Їх не можливо було вільно підняти. У святковому костюмі сорочка разом з тісно оповитою довкола стегон обгорткою, з підкресленою домотканою крайкою талією, певною мірою впливали на урочисту манеру рухатися при ході чи танці. Рухи були стримані, м'які. Навіть постава в такому одязі змінювалася.

Виріз горловини і краї рукавів густо обметували бавовняними нитками чорного кольору, а дрібні складки (брижі) закріплювали й одночасно декорували технікою «набирування». Край подолу підрублювали вощеними конопляними нитками під мережку в один прутик («цирку»). Вишивали нитками з чорної овечої вовни, що не линяли (їх називали бавною). Вони були товсті і дуже сильно закручені по спіралі. Крученим швом вишивали у другій половині XIX - на поч. XX ст. На початку XX ст. застосовували уже фабричні нитки.

Згодом з'явилися волічка (нитка з високоякісної вовни), сухозліт (сріблясті або золотисті металеві нитки), бісер, пацьорки (скляне намисто), лелітки (блискуче кружальце для прикрас), муліне. Щоб акцентувати увагу на окремих мотивах і підсилити святковість виробу, заможніші люди часто використовували

для вишивання металеві золоті чи срібні нитки і ними розбавляли вишивані елементи, зокрема на уставці рукава.

Напочатку ХХ століття сорочки шили вручну конопляними нитками, переважно початковими швами за голкою й уперед голкою. У деяких селах нитку перед тим воскували, щоб була міцнішою. Вощена конопляна нитка набувала насиченого зелено-сірого кольору. На лицевому боці утворювалася суцільна або дискретна рівенька смужка зі щільних стібків. Сама тканина, на якій вишивали, після прання могла стягуватися. Це складало враження, що вона, як набивна зверху. Шити та вишивати на цупкому, з густим переплетенням ниток конопляному полотні, дуже складно. Проте, вишивка на збережених до наших днів у музейних і приватних колекціях сорочках, засвідчує високу майстерність вишивальниць.

На зміну суворим геометричним орнаментам, вишитих немовби під лінійку, прийшли легкі квіткові мотиви. Так от, якщо раніше обов'язковим було вкраплення оберегових символів вишивки (символів продовження роду), то на пізніших сорочках цього уже могло і не бути. Борщівська вишиванка заграла безліччю кольорів. Стали використовувати льон, штапель, поплін та інші фабричні тканини. Змінювались і вовняні нитки на бавовняні та на сучасне муліне. Саме дефіцит у 40-х роках ХХ століття бавни спричинив забуття однієї з унікальних технік вишивання «колодки», оскільки іншими нитками вона не відтворюється в усій своїй красі. Незмінним у борщівській вишиванці впродовж усього часу залишалась насиченість (густота) орнаменту, яким вкрита майже вся площа рукавів та значна частина переду сорочки.

Феномен борщівської сорочки не перестає дивувати й сьогодні, адже більше ніде неможливо побачити такої дивовижної краси, витвореної жіночими руками. Це результат дуже вправної (володіли багатьма техніками вишивки) та трудомісткої праці, адже одну сорочку вишивали впродовж декількох років довгими зимовими вечорами. Це ж яким терпінням і наснагою були сповнені вишивальниці.

Історична чи сучасна дизайнерська стилізована борщівська вишиванка - це унікальне явище української культури. Кожна сорочка таїть свою історію, пов'язану з людиною, яка її творила й носила, а сьогодні борщівські вишиванки дивують і вражають майстерністю роботи, великою фантазією візорів, які на полотні «малювали» голкою і ниткою жінки. Нині борщівська вишиванка є однією із найпопулярніших, бо здавна і до тепер приваблює своєю унікальністю. За чорною борщівською сорочкою розгорнулося справжнє полювання в Україні й за кордоном. Колекціонери ладні платити за неї чималі гроші.

Понад півтори тисячі жіночих, чоловічих, дитячих сорочок кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. зберігається у Борщівському краєзнавчому музеї. Найдавніша, з села Горошова кінця ХІХ століття. Найбільше колекція музею поповнилась на початку 1990-х років. Тоді багато людей дарували музею сорочки, які успадкували, щоб зберегти для наступних поколінь, а також музей мав змогу купувати. Наприкінці 2020 року борщівська вишиванка увійшла до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України.

Борщівщина справедливо славиться чорними вишиванками з унікальними неповторюваними в жодній іншій області орнаментами, технікою вишивання. Аналогів їй нема ніде. Тому у багатьох митців вона викликає зацікавлення, надихаючи їх на поезію, музику, малювання. Поети, художники, композитори прагнули відобразити борщівську вишиванку у своїх творах. Це не лише данина

пам'яті нашим талановитим предкам, а й філософське переосмислення їх життя, прагнення до самоутвердження й самотності.

Мабуть, саме через свою неповторну особливість борщівські чорні сорочки займають своє окреме та почесне місце серед розмаїття народного одягу українців. Борщівські вишиванки надзвичайно цінні, адже вони зберегли в собі ті давні традиції та знання, що в них покладали наші предки. Більшість мистецтвознавців, етнографів та вчених сходяться в думці, що до сьогодні лишилися практично в первозданному вигляді саме борщівські та полтавські техніки вишивання та орнаменти, вони практично не зазнали впливу інших, не зовсім автентичних течій в вишивці. *Борщівська та полтавська вишивка – феноменальне явище, яке назавжди зберегло фрагменти трипільської культури.*

Дивовижні візерунки «білим по білому»

**На вістря голки впали небеса,
На вістрі голки - вся земна краса.
Крізь вушко голки долю переллю,
Пересумую, в серці відбілю.
Ой біло-біло ниточку вела,
Красу і пісню в полотно вплела.**

**Краплини сонця чи гірка сльоза —
Білі віконця доля виріза,
Клубочок білий меншає щодня,
Мережичка густішає щомиті.
У голки й нитки: доленька одна —
Свою стежину біло-біло шити.**

Т. Домашенко

Україна завжди славилася своїми ремеслами, зокрема унікальною вишивкою. Це й не дивно, адже кожен регіон має свої неповторні візерунки, символи, традиційні кольори вишивки. Час доніс до наших майстринь бездоганні техніки вишивання традиційного одягу, ціле культурне джерело яке перейшло з

покоління у покоління, вбираючи у себе все найкраще, що стосується українців. Однією з цих оригінальних, ніжних та легких технік вишивання є «Білим по білому», яка займає особливе місце в українському етносі і сьогодні набуває великої популярності.

Білий колір – це своєрідний естетичний еталон традиційної української сорочки; він є загальнослов'янською традицією, що сягає сивої давнини. Ще наші предки арії вишивали білим по білому. Використання білого та певні символи вказували на їхню світлу сторону, на те, що вони були частиною Світла. Білим було все – одяг, хати зовні та всередині. Це, за думкою наших пращурів, робило їх ближчими до Світла Отця. Призначенням подібної вишивки є розглядання: духовного, спокійного, медитативного. І техніки у вишивці використовуються складні, тонкі, які можуть сповна оцінити лише справжні поціновувачі.

Вишивка білими нитками по білій тканині виникла на Полтавщині, а саме у селищі Решетилівка - одному із найвідоміших сучасних центрів народних промислів України, що набув розквіту у ХІХ ст. Саме тут зародилася відома технологія виконання вишивки «білим по білому», або «біллю». Це ремесло стало популярним після скасування кріпацтва у 1861 році. Люди почали розвивати власну справу. Її напрямок визначився сам по собі – уздовж річки Говтва добре росли льон і коноплі. З них пряли нитки й ткали полотно. Щоб після розкрою не викидати маленькі шматочки тканини, майстрині зшивали їх і таким чином отримували додатковий одяг для родини. Нитки для швів висмикували з тієї ж матерії. А потім ще й декорували їх майстерними стібками, що надавало виробу рельєфу й особливої краси. На грубій тканині малюнки нитками давали світлотіньовий ефект і мали витончений вигляд.

Вважають, що й назва Решетилівки походить від вислову «решетити тканину». Щоб замаскувати шви при з'єднанні двох частин, тканину «решетили» (вишивали мережки). Настилування «біллю» існує відтоді, як існує тканина і полотняне переплетення. Поступово відбувалось перетворення вишивання у промисел, на розвиток якого впливали капіталістичні відносини.

У другій половині ХІХ – поч ХХ ст. народними промислами цікавилися історики, етнографи, художники. Почалося вивчення і колекціонування народної вишивки, організовувалися земські школи інструкторів вишивки, курси, склади вишивальних виробів. Полтавське земство видавало альбоми вишивок ХVІІІ–ХІХ ст. Наприкінці ХІХ ст. Решетилівка офіційно стала одним із центрів-осередків народного ткацтва, килимарства та вишивання в Україні. У 1905 році губернатор і земство заснували тут артіль з вишивання та гобеленства – Решетилівський ткацький навчально-показовий пункт, на базі якого у 1922 році утворилася художньо-промислова артіль «Троянда» з двома цехами – ткацьким і вишивальним. На базі фабрики діяло Решетилівське професійно-технічне училище, 2002 року реорганізоване в Решетилівський художній професійний ліцей.

Один з найдавніших зразків орнаменту білою лічильною гладдю, у поєднанні з виколюванням та мережкою, маємо на чернігівському рушнику 1746 року, що зберігається в Чернігівському краєзнавчому музеї. До нього опис: «И-275 лляне домотканне полотно, заполоч; вишивка лічильною гладдю, виколюванням, мережкою, штапівкою. Орнамент геометричний: широка смуга з дрібних ромбів, підкреслена вузькою мережкою; угорі вишита дата 1746. Вишивка виконана білими нитками. До кінців прикріплені біло малинові торочки. Плями, дірки 204х22 см.». З часом ця оригінальна вишивка поширилася в усіх етнографічних регіонах України, стала візитівкою Полтавщини та брендовою для української культури.

Ще у 1920-х роках містечко здобуло світову славу на виставках українського мистецтва в Мюнхені, Парижі, Марселі, Брюсселі. Цікаво, що одного разу письменниці, етнографу Олені Пчілці довелося представляти на конкурсі в Парижі вишивку «біллю» майстрів решетилівської фабрики. Коли їй не повірили, що це робота людських рук, то О. Пчілка привезла туди майстринь, які просто вразили журі.

Саме решетилівські майстри у 1969 році виготовили сукню «білим по білому» для всесвітньо відомої італійської акторки Софі Лорен для зйомок фільму «Соняшники» (1970 рік), що проходили в селі Чернечий Яр біля Диканьки на Полтавщині. Потім цю сукню акторка демонструвала на подіумі в Римі. Нині копію сорочки Софі Лорен зберігають у Решетилівському краєзнавчому музеї.

У решетилівської вишивки є свої неповторні технічні особливості виконання. Ознакою є поєднання рослинного та геометричного орнаментів, використання мотивів, характерних для даної місцевості: *барвінок, хмелик, морока, курячий брід, зозулька; найулюбленіші - гілка, ламане дерево.* Геометричний орнамент складають найпростіші

фігури: *скісний і прямий хрест, квадрат, ромб, трикутник, зірчасті мотиви.* Особливістю вишивки є й одночасне поєднання п'яти-семи технік: *лиштва, різні види мережок, вирізування, виколювання, солов'їні вічка, зерновий вивід.*

Втім, це не просто малюнки, а своєрідні символи, обереги: хрестик уособлює сонце, ромб символізує землю, квіти, листя, пуп'янок – народження, розвиток і безперервність життя; калина – символ невмирущості роду, улюблене дерево нашого народу. Для вишивальниці завжди важливі не лише ці коди-символи, а й місця, які вони прикрашають. Багата вишивка на рукавах, подолі, навколо шії має захищати людину від усього лихого. Найбільше цінується у вишиванці її чистота. Тож шиється сорочка з рівного, білого полотна.

Вишиваючи «білим по білому», майстрині для підкреслення світлотіні додають небілені нитки або ж підфарбовані в попелясті тони («куниці»), сіру або сірувато-жовту нитку. До речі, за старих часів решетилівські майстрині, щоб отримати якісні білі нитки, скручували їх пасмами й клали в діжку, пересипаючи попелом із берези або вільхи, заливали гарячою водою і добу настоювали. Потім ретельно їх виполіскували й висушували. Процедуру повторювали кілька разів.

Колористична гама при цьому формується на поєднанні м'яких, пастельних відтінків: сірого, зеленого, вохристого, коричневого. Вся увага приділялася декоративному вирішенню, за допомогою переходів від світлого до темних кольорів. Така техніка вишивки насичує її рухом. Майстри часто користуються протиставленням теплих та холодних відтінків. Більші частини орнаменту – розетки, ромби, трикутники та інші, вишиваються теплішими відтінками, ніби виступаючи на передній план, а дрібніші виконуються в холодних тонах, підкреслюючи рельєфність узору.

Саме такі поєднання і комбінації створюють розмаїтість та величезну кількість варіантів композиційних побудов. І саме в цьому поєднанні виникає така особливість, як безперервний ритм руху композиції, тому дуже важко знайти її початок чи визначити кінець. Така вишивка створює рисунок високого рельєфу зі світлотіньовим моделюванням. Залежно від напрямку світла, узор по-різному то відбиває, то поглинає світло, створюючи його багату гру.

Це певний ланцюг, у якому одні елементи є частинами інших. Такі вишивки зачаровують не тільки своєю красою, але й бажанням розгледіти в них кожний елемент, проникнути у сутність кожного узору. Також полтавські вишивальниці використовували характерні техніки, а саме техніки наскрізного вишивання («вирізування», «виколування», «довбанка»). Але найбільш класичною для Полтавщини є техніка під назвою «лиштва» або «лічильна гладь» (спосіб вишивання, коли шитво має з обох боків однаковий вигляд), пов'язана із точним прорахунком ниток полотна.

В орнаментах решетилівських вишиванок обов'язково присутня мережка, яка передбачає витягування ниток тканини, на яку наноситься візерунок. *Сама мережка має безліч видів: «ляховка», «прутик з настилом», «стовпчик», «гречечка», «вівсяночка», «шабак», «чісна й безчісна»...* Для решетилівської вишивки характерні вирізання ниток після обшивки контурів, зубцювання (обробка країв орнаменту в формі зубчиків). Обов'язково – розмежування між основним малюнком.

Кропітка праця – це не лише процес вишивання, але й вирізування, що надавало сорочкам делікатної напівпрозорості, легкості та ажурності. Саме за допомогою останнього у тканині утворювались отвори різного розміру, що робило вишиванку ще цікавішою та унікальною.

Філігранне шитво, висока майстерність, тонкий художній смак роблять сорочку, вишиту на натуральних тканинах (льоні, батисті, маркізеті) білими

нитками - неймовірно красивою. Кращою тканиною для вишиванок вважається маркізет, витканий із найтонших бавовняних ниток, які пройшли спеціальну хімічну обробку. Радянські вчені розробили цю технологію для потреб авіації. Вишивати на такій тканині дуже складно, і цінується вона високо.

Найпишніше декорувалися рукави полтавських вишиванок – вони повністю зашивалися складними візерунками, що формували чіткі геометричні композиції та густо призбирувалися на рівні передпліч. Також делікатна біла вишивка розміщувалася на уставках таких сорочок. Виготовляючи виріб для чоловіків, основний малюнок, як правило, зосереджували на грудях.

Зважаючи на техніку виконання, вишивка «білим по білому», є однією із найскладніших та найоригінальніших видів української народної вишивки. Орнамент ніколи не наносять на тканину одразу. Спочатку майстриня малює свою «картинку» на папері, а потім, шляхом складного підрахунку, переносить малюнок на полотно. Через таку копітку працю на один виріб витрачається від двох до шести місяців.

Біла сорочка, вишита білими нитками, завжди була святковим вбранням, а одягали її як жінки, так і чоловіки. Кожне традиційне українське свято чи важлива подія в житті української сім'ї були наповнені особливим змістом,

великою кількістю обрядів, частиною яких були вишиті сорочки «білим по білому». Особливо це стосується обряду весілля. Підготовка до цієї важливої події в житті української родини розпочиналася ще задовго навіть до сватання, адже кожна дівчина готувала вишиті рушники та сорочки ще змалку, навчаючись майстерності вишивання у своєї матері чи бабусі. Це були не просто рушники і сорочки, хоч і весільні, а обереги для майбутньої сім'ї.

Вишивання «біллю» - своєрідний художній засіб, який асоціюється з морозними візерунками, що знайшло відображення в українських народних та сучасних піснях:

«По білому білим шила, Інеєм рубила, Сороченьку чумаченьку, Що вірно любила», «Білими по білім вишивала ненька, до ниток вплітала всю любов серденька. Дрібно гаптувала росяні мережки, щоб не заростали у дитинство стежки».

У колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського сформована значна колекція виробів, вишитих «біллю» XIX – поч. XXI ст., зберігаються роботи, виготовлені художниками та майстрами Решетилівщини. В експозиції представлені сорочки народного крою і побутові вишиті вироби, виконані в кращих традиціях XIX ст.

Зокрема, сорочка жіноча з домотканого полотна, ручна вишивка («лиштва», «вирізування», «виколювання», «штапівка»), автор – О. Василенко; скатерть з домотканого полотна, ручна вишивка («лиштва», «вирізування», «виколювання») - автори орнаменту М. Маляренко, М. Грабенко; сорочка жіноча народного крою - робота учнів профтехучилища (Решетилівський професійний художній ліцей).

Решетилівська вишивка є однією з найбільш складних технік і високо цінується не тільки в Україні, а й у світі. Сьогодні вишивка «білим по білому» розглядається як важлива художня цінність, що виконує естетичну, пізнавальну, комунікативну функції. Решетилівщина, регіон, який зберіг, доніс до нас і стверджує подальший розвиток орнаментальної, графічної, живописної культури цього виду вишивки.

У лютому 2018 року технологію виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області було включено до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Це означає, що відтепер це справжнє диво наших майстринь перебуває під захистом держави. Наразі її готують до включення до нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Народний орнамент: брокарівська вишивка

**Я рідний край та мову солов'їну
У вишивку свою вплела, в нитки.
Я прославляю рідну Україну,
Яскраві вишиваючи квітки.
Душею я до полотна пристану
Та настелю на ньому краєвид.
Я іншою ніколи вже не стану
Під впливом промайнулих літ.**

О. Вишневська

У духовному надбанні людства важливе місце посідають писемність, музика, література і, звісно ж, мистецтво орнаменту. Саме знак і символ є носієм найдавнішої народної мудрості. До наших днів збереглися архаїчні язичницькі символи, які повторюються в прикладному мистецтві майже без змін упродовж багатьох століть. Ці ж самі мотиви можна зустріти і на сорочках кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Всі давні орнаменти, вишиті на сорочках, були виключно геометричними.

Але, ніщо не стоїть на місці, і вишивка не виняток. Її історія має власні переломні моменти. Так, величезний вплив на розвиток вишивання була поява техніки «хрестик», так званий, «брокарівський стиль». Існувала технологія хрестикуння, яка завжди була допоміжною, неосновною. Це: *косичка, ретязь, оксамитовий шов, козлик, подвійний, або болгарський хрестик тощо*.

Не дивно, що в мистецтвознавчій літературі брокарівському стилю не надавалося уваги. Мабуть, уперше це явище висвітлено у працях І. В. Кара-Васильєвої та білоруського дослідника В. Лабачейської. Практично не збирали предмети, оздоблені такою вишивкою, і українські музеї, традиційно вважаючи її «чужою», позбавленою підґрунтя міцних народних традицій. Лише, починаючи з 1970-х років до Музею українського народного декоративного мистецтва в Києві з численних експедицій почали надходити предмети, оздоблені вишивкою в стилі «брокар».

Надзвичайно широке використання стилю брокар на початку ХХ ст. засвідчують літературні та архівні джерела. У виданні 1912 р. вміщено фотографії дівчат і жінок Київщини у святковому народному вбранні, сорочки якого оздоблені саме брокарівською вишивкою. В архіві Музею українського народного декоративного мистецтва зберігаються фотографії до вищезгаданого видання в декоративному оформленні Василя Кричевського.

У багатьох живописних творах відомих українських художників першої половини ХХ ст. збереглися образи жінок і дівчат, одягнених у сорочки з брокарівською вишивкою. Серед них – плакат-афіша для Українського державного народного хору (1957 р.) та «Селянка з хлібом-сіллю» (малюнок до гобелена, 1948 р.) А. Петрицького, «Веселі доярки» (1937 р.) Ф. Кричевського, «Селянська родина» (1914 р.) О. Мурашка, «Портрет селянки» (поч. ХХ ст.) М.

Козика, «Параска в святковий день» (1914 р.) І. Дряпаченка, «Українка» (1925 р.) С. Прохорова. І досі узагальнений образ українки в національному вбранні постає в сорочці, вишитій хрестиком з рослинно-геометризованим орнаментом у червоно-чорних кольорах.

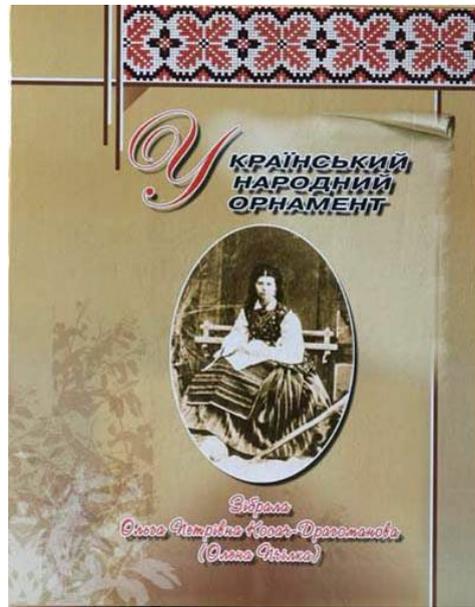
На території України техніка вишивки хрестиком з'явилася спершу в містах і майстернях при панських маєтках. Композиціями із зображенням букетів квітів, віночків, гірлянд, кошиків і ваз вибагливих форм оздоблювали предмети інтер'єрного призначення: скатертини, серветки, фіранки, спинки та сидіння меблів тощо. Перші такі орнаменти потрапляли не з першоджерел, а з російських друкованих видань, що копіювали малюнки італійських, німецьких, голландських узорів.

Малоформатні книжечки, альбоми, окремі аркуші з малюнками у псевдонародному стилі (частково запозичені з давніх узорів російської або української народної вишивки і перероблені професійними художниками) видавали у Москві, Києві, Петербурзі, Одесі, Могилеві і розповсюджували по містах і селах Центральної Росії, України, Білорусі, Бессарабії. Серед таких видань був, наприклад, «Альбом образцов вышивок», складений і виданий К. Долматовим і запропонований для використання в усіх жіночих навчальних закладах імператриці Марії. Друковані малюнки з яскравими орнаментами та картинками для вишивання видавали як додатки до журналів «Нива», «Вестник моды», «Родина» та ін.

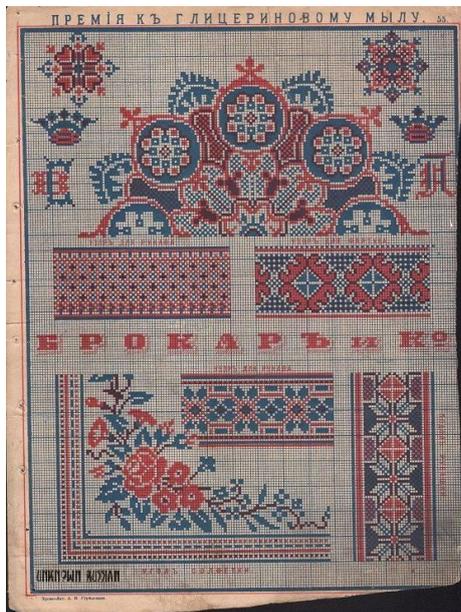
Про шкоду поширення такого псевдонародного стилю в українській вишивці висловлювалися багато мистецтвознавців. Вони пропонували пропагувати традиційну національну вишивку. До таких вчених відносився знаменитий дослідник народного мистецтва Микола Біляшівський, який вважав, що пропагується техніка вишивання хрестиком, яка розповсюджувалась завдяки альбомам, журналам та іншій друкованій продукції, не має ніякого відношення до народних українських орнаментів. Він наполягав на неможливості використання хрестика в національній вишивці і закликав звертатися до давніх народних технік.

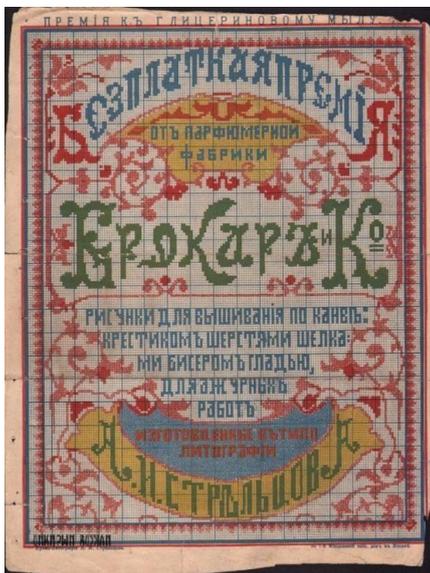
Ольга Драгоманова-Косач (Олена Пчілка) —
мати Лесі Українки.

Відома українська письменниця, етнограф Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач) видала збірку «Український народний орнамент», в якому висловила думку про те, що орнаменти народної вишивки можна також зіпсувати, як і народну літературну та пісенну творчість. Олена Пчілка прагнула пропагувати дійсно народну вишивку, щоб українські вишиванки зберігали властиву їм древню красу.

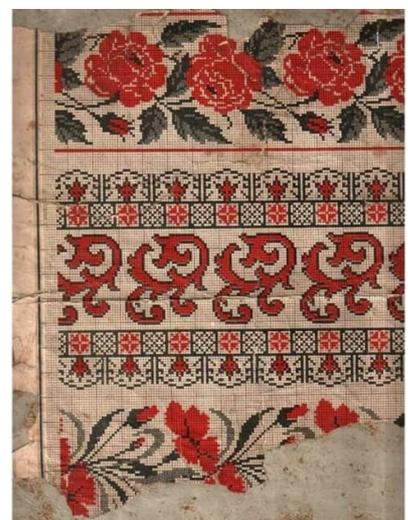
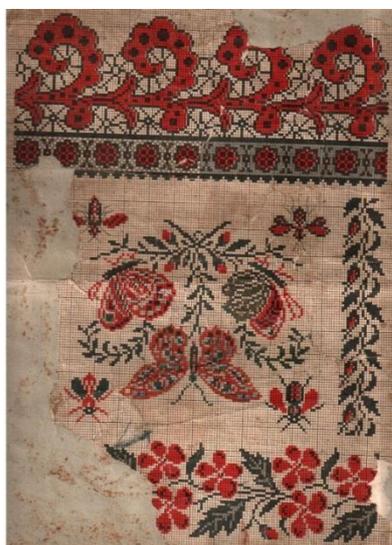

Стрімкому поширенню техніки хрестика й натуралістичних квіткових орнаментів у червоно-чорній гамі сприяли й рекламні листочки з надрукованими узорами для вишивання, які безплатно у вигляді премії надавали покупцям дешевого глицеринового мила (один брусок коштував копійку) або одеколону. Виробляла мило та іншу парфумерну продукцію з 1864 р. московська фабрика «Брокаръ и К», засновником і власником якої був купець Генріх Афанасійович Брокар, француз за походженням.

Успіхові молодого фабриканта сприяла винахідливість його дружини Шарлотти Реве. Мабуть, то була саме її ідея випускати мило в упаковці з малюнками узорів та заохочувати покупців так званими «преміями». Випуск «народного мила» (ця назва була на етикетці), викликав справжню сенсацію, адже тепер селяни - найчисленніший прошарок населення - ставали споживачами брокарівської продукції. Разом із милом швидко поширювали по губерніях Російської імперії й друковані малюнки з узорами хрестиком, тож вишивка за такими зразками отримала назву «мильної» або «брокарівської». Всього лише за останні 150 років хрестик, як спосіб вишивання, майже витіснив близько двохсот швів народної вишивки, відомих на території України.

Поширившись в містах, псевдонародна вишивка досить швидко перейшла і до сільських рукодільниць. Вишивальниці залучали барвисті натуралістичні квіткові картинки, виконані в їх рідній червоно-чорній кольоровій гамі, та доповнювали ними традиційну вишивку, що мала свої давні регіональні особливості. Народним вишивальницям сподобалися нові орнаменти, їх барвистість і декоративність. Готовий малюнок значно полегшував і прискорював процес вишивання. Нова техніка вишивки хрестиком виявилася досить проста, дозволяла створювати реалістичні рослинні візерунки в широкій колірній гамі.

Наслідком декоративних візерунків, надрукованих у брокарівських альбомах, стала поява таких композицій, як гірлянди, завитки та вензелі, квіткові віночки, вази, птиці, крилаті коні. Широко використовувалися написи, монограми, абетки. На рушниках нерідко зображували сюжет і відповідний йому напис, який міг бути рядком з пісні, прислів'ям, приказкою чи просто повчанням. Сюжети були, в основному, любовного характеру: зустріч дівчини і козака біля колодязя, сватання, розлука.

Таким чином, нова, чужа народу техніка і штучні рослинні та геометричні орнаменти поширювалися і витісняли справжню, етнічно чисту вишивку, створену за багато століть, що мала свої місцеві традиції. Поступово стиралися класичні регіональні особливості і традиційна чистота національної вишивки. Брокарська вишивка спочатку була просто декоративною і, незважаючи на те, що використовувала народні мотиви, не мала ніяких національних і територіальних особливостей.

Тільки завдяки народним вишивальницям цей стиль набув в різних місцевостях етнічних рис і збагатився культурними традиціями. Історію з брокарською вишивкою підтверджує й той факт, що народні майстри завжди можуть збагатити, поліпшити й урізноманітнити будь-який вид творчості, надати йому барвистість і відчуття свята. Український скульптор, художник Іван Макарович Гончар писав: «Явище «брокар» нівелювало всі самобутні місцеві особливості вишивок. Брокарівський стиль – то ціла епоха в народному мистецтві. Упродовж десятиліть він видозмінювався, зазнавав місцевих трансформацій, набував стилізацій та, все ж, не став логічним продовженням давніх народних традицій».

Найбільшого поширення брокар набув на території Київської області. Рослинно-геометризований орнамент густо, наче килимом, вкриває рукави жіночих сорочок. У колориті простежуємо перевагу червоного кольору; чорний – допоміжний він надає більшої виразності основному, підкреслює контури малюнка, акцентує деталі. Рослинний орнамент складається, в основному, з троянд, але нерідко можна побачити в цих вишивках й інші рослини - кропиву, півники, чорнобривці, анютині очка тощо.

У всіх областях центральної України і в Чернігівській області широко використовувалася брокарська вишивка, яка вбирала регіональні особливості різних областей. У цій частині України любили вишивати орнаменти з трояндами, а також вишивали виноградну лозу або гроно, ягоди суниці, листя кропиви. Орнаменти Чернігівської та Полтавської областей відрізнялися від інших меншою насиченістю візерунка і не настільки великими квітами. На вишиванках цих областей часто використовувалася вишивка мережкою.

Помітно меншого впливу брокару зазнала вишивка західних регіонів України. Там довше й краще збереглися місцеві традиції шитва. Тому сприяли історичні обставини: територія цих областей до 1939 р. входила до складу інших держав, отже, була позбавлена впливу російського ринку збуту друкованої продукції. Сприяла також і віддаленість районів від великих міст, де ті зразки були вельми поширені.

До того ж, у західних областях ретельно берегли старовинні звичаї і традиції у побуті й одязі, оберігаючи й традиції вишивки. Однак, і в цьому регіоні з часом з'явилися вишивки в брокарському стилі, які місцеві вишивальниці вдосконалили з урахуванням своїх традиційних вподобань.

Брокарівські орнаменти відносяться до рослинно-геометризованого типу, так як техніка вишивки хрестиком не дозволяє створювати м'які округлі форми, її візерунки мають ступінчастий контур. На красу вишивки впливав правильний розрахунок ниток тканини, на якій виконувалася вишивка, а також акуратність укладання стібків в одному напрямку. Кольорове рішення українських візерунків допускає використання багатьох фарб, але найбільш уживаними були червоно-чорні орнаменти. У народному фольклорі червоний колір представляється символом радості і любові, а чорний - смутку. **Ці кольори оспівав і знаний український поет Д. Павличко: «Два кольори мої, два кольори, Оба на полотні, в душі моїй оба, Два кольори мої, два кольори: Червоне - то любов, а чорне - то журба».** З цього стає зрозумілим, чому українська вишивка так багата червоними візерунками. Червоний колір на вишиванках має різні відтінки, які залежать від барвників і матеріалу ниток.

Барвники отримували з рослинного і тваринного матеріалу або купували фабричні. Нитки використовували вовняні, лляні, шовкові. Найкрасивішою дівочою вишиванкою вважалася така, у якої рукава були багато вишиті червоними квітами. Зустрічаються вишивки, виконані черно-коричневими орнаментами, в деяких вишивках є включення в орнамент синього або жовтого кольору, одноколірні вишивки бувають чорними або синіми. Вибір кольору залежав від віку жінки або чоловіка, а також від призначення вишиванки.

Вишивку наносили на ті частини вишиванок, які не закривалися верхнім одягом - коміри, пазушки, подолі, рукави і манжети. На рукавах жіночих вишиванок була найбагатша вишивка. Розшивали або весь рукав, включаючи верхні уставки, або заповнювали орнаментами уставки і низ рукава. Пазушки оформляли вертикальними орнаментами - вузькими або широкими. На комірці, манжетах та подолі вишивали неширокі квіткові гірлянди.

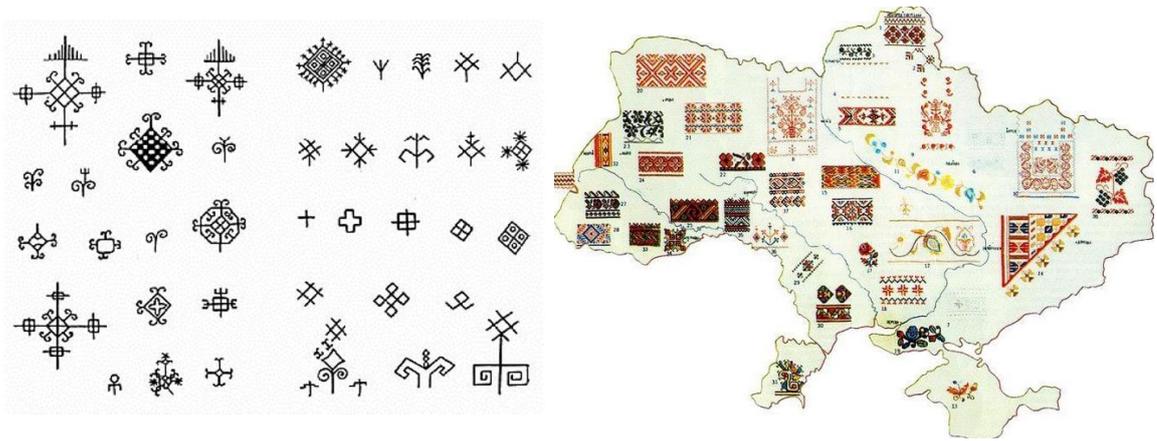
Чоловічі вишиванки прикрашали більш суворими орнаментами, ніж жіночі. Візерунки вишивали на манишці, комірі, манжетах або по нижньому краю рукавів. Орнаменти чоловічих сорочок склалися з рослинних або геометричних мотивів. Крім хрестика, у вишиванках використовувалася техніка мережки, яка теж виконувалася в брокарському стилі.

Брокарівська вишивка, поширена по всіх регіонах України як явище народної культури, має право на своє місце в історії українського мистецтва. Упродовж тривалого часу (цілого століття) цей стиль відігравав значну роль у культурному середовищі, в якому жила селянська родина, формував смаки багатьох поколінь. Тож вишивку в стилі брокар не можна викреслити із загального контексту розвитку й трансформації української національної культури, адже зовнішні впливи у цьому випадку було асимільовано та переосмислено з урахуванням місцевих традицій вишиття. Навіть відомі дизайнери, бажаючи надати своїм виробам національного колориту, прикрашають їх хрестиковими рослинними орнаментами в червоно-чорних тонах - брокарівська вишивка міцно прижилась.

Кольори у вишиванках змінюються залежно від моди, внутрішнього відчуття і смаку. Однак вишита сорочка не може бути повсякденним вбранням, бо несе у собі сильну енергетику: це праця, думки людини, яка вишивала. Сорочка не може бути предметом хизування, на кшталт, чия дорожча чи давніша, чи виміром патріотизму. Вишиту сорочку потрібно відчувати, і найдорожча та, що вишита власними руками та з любов'ю.

Таємничий код предків

Завдяки знакам та символам, наші вишиванки стають оберегами - виконують охоронну, магічно-обрядову функцію. Вони захищають, збагачують, лікують і допомагають відчутти себе частинкою великого й справжнього українського Всесвіту. Українські вишиванки є надзвичайно різноманітними завдяки своїм візорам та символіці: кола, ромби, гілки, вітки і спіралі... У них захована сакральна геометрія. Старі бабусині вишиванки можуть нам сказати більше, ніж ми розуміємо, адже в них тисячолітня мудрість - голос Предків! З давніх давніх процес вишивання являв собою ритуал. За нього брались у визначені дні, із чистими думками, закладаючи позитивну енергію у свою працю. Вишиванка ставала оберегом і її використовували як засіб посвяти-ініціації.

Для того, аби зрозуміти символи, які використовуються в народній вишивці, відчутти їх, треба йти роками - читаючи книги, відвідуючи музеї, перешиваючи старі узорі... Кожен виходить на цьому шляху до свого - хтось вишиває, бо подобається, хтось - із наміром привнести тим чи іншим знаком на сорочці гармонію та добро у своє життя.

Але, як би там не було, таким чином ми зберігаємо ці символи, даємо їм нове життя. Не дарма ж кажуть, що вишивка - це наше найдревніше письмо. Ця традиція у нас зберігається донині. Жінки продовжують майстерно вишивати сорочки своїм дітям та чоловікам і навчають своїх доньок цьому ремеслу. Так передаються далі, в наступні покоління й древні символи. І, хтозна, можливо, для них вони будуть навіть більш зрозумілими?

Коло

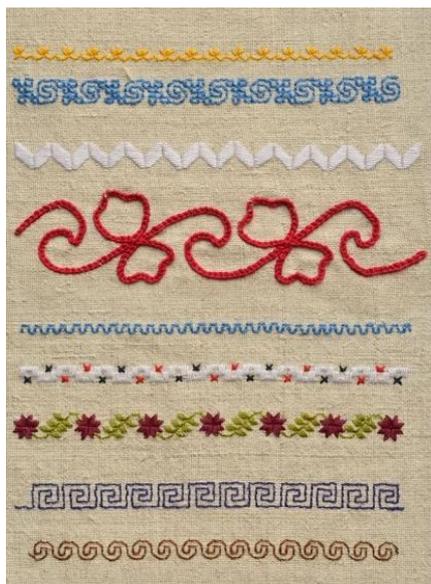

Відомо, що найбільш древніми є прості геометричні орнаменти. Коло є одним із початкових. Як символ сонця воно походить із язичницької релігії, де означає божественну, життєдайну енергію. Коло, це також безперервність буття і вічність. Загалом цей символ, що може зображатись у багатьох варіаціях, має чи не найбільше різноманітних значень.

Круг із крапкою всередині є центром світобудови, в українській символіці - це

також символ сонця. Круг як символ божественної чистоти для нас – це вінок нареченої. Коло як сонце із променями, що виходять на зовні, дарує силу та енергію. Водночас промені, обернуті всередину – навпаки забирають енергію, таке коло може символізувати пустоту. «Чистий» символ кола нечасто можна зустріти саме у вишивці (більше на дерев'яних виробих чи у писанках), та він завжди присутній у поєднанні з іншими фігурами, як елемент складнішого візерунку. Круг можна розпізнати у Дереві життя, зокрема на весільних рушниках.

Безкінечник (хвилька, кривулька, меандр)

Безкінечник із найдавніших знаків, що символізує вічність, неперервність буття - адже нема в нього початку, нема й кінця. Символ, що відноситься до культу води, який існував у перших цивілізаціях, зокрема, трипільській. За своїм зображенням безкінечник нагадує синусоїду, тобто, вказує на хвильову природу матерії.

З огляду на це, можна говорити про вплив цього символу: він структурує людину, її енергетику, гармонізує нас. Крім цього, безкінечник - це символ захисту. Вважалося, що його зображення унеможлиблює проникнення до тіла зла, погані енергетики. У вишивці різного роду меандри вишивають по краях рисунку.

Спіраль

Хвилясті лінії, сигми, зигзаги пов'язують із водою. Дослідники давньої символіки відзначають, що малюнок вертикально розташованих паралельних зигзагів позначав дощ, що падає зверху, а горизонтальні зигзагоподібні або прямі лінії могли символізувати небесну вологу. Фігура спіралі також означала плинність часу та циклічний рух сонячного диска.

У спіралі наші предки бачили схематичне зображення еволюції Всесвіту, його безкінечності. Навіть структура людського ДНК подібна до схеми цього орнаменту: адже у кожній клітині безперервно відбувається плин енергій життя. На давніх зразках зустрічався символ так званої трипільської спіралі – у вигляді кола чи півкола, що поступово збільшується у діаметрі.

S-мотиви, гесики, ключі, вужі, півсварги

Це також один із найдавніших символів у народній вишивці. За своєю формою це - половина сварги, свастики. S-мотиви, по суті - це хвиляста лінія. Цей символ також стосується культури води, але це знак так званих «земних вод», тих, що дають життя. Тобто, це також символ плодючості.

А ще дослідники відносять цей символ до древнього культу змій. Змій, як охоронець підземного світу, символізував чоловічу сутність, родючість і запліднення, крім того, змій завжди асоціювався із водою. Ці знаки в ряд вишивали найчастіше на подолах жіночих сорочок, а також на рукавах, уставках і на манишках чоловічих сорочок.

Свастика, сварга, свастя

Солярний символ, який має потужну енергетику. За формою це - прямий хрест, що рухається. Зваживши напрямок руху, маємо ліво- чи правосторонню сваргу; символи з протилежною енергетикою - плюс та мінус, літнього та зимового сонця, прогресу та регресу.

Символ має здатність гармонізувати, урівноважувати людину. Цікаво, що на різних рукавах сорочок обов'язково вишивали різнонаправлені сварги аби досягнути гармонії.

Найбільше сварг зустрічаємо на вишивках Поділля та Гуцульщини у вишивці технікою «низинка».

Трикутник

Є два види трикутників, що зустрічаються у вишивці. Відрізняються вони напрямками вершини - догори чи донизу. Трикутник вершиною догори - це чоловічий символ, знак вогню, духу.

Трикутник вершиною донизу символізує жіноче начало, матерію, це, власне, знак лона, чаші, де зароджується нове життя.

У вишивці зустрічаються орнаменти з різним поєднанням трикутників. Це може бути лінійний орнамент, зубчастий узор, утворений чергуванням трикутників. Трикутники можуть поєднуватися у вигляді так званого «пісочного годинника» - коли два трикутники дотикаються вершинами, це позначення граней буття, світу-антисвіту. Зустрічаються орнаменти, утворені трикутниками, накладеними один на один - в такому випадку це шестикутна зірка. Символізує такий знак проникнення духа в матерію. Ще один варіант поєднання трикутників, якщо їх об'єднати, доторкнувши основами - дає ромб.

Квадрат

Ця фігура є однією із центральних в орнаментах багатьох культур. Вона символізує досконалість, гармонію, порядок. Перехрещений квадрат, який часто вишивають зокрема на чоловічих сорочках, означає «земне поле». Квадрат в українській традиції є одним із символів землі.

Ідея цієї фігури – у розмежуванні простору, виділенні якоїсь частини (поля). Духовно квадрат символізує Матерію, як коло – символ досконалості – дух. Тобто, квадрат протилежний до кола. Квадрат – знак особливого числа 4, яке українці розуміли як символ першоелементів. Це чотири точки земної кулі: сторони світу, пори року, життєві цикли, частини доби... Квадрати на вишивках можна зустріти розташованими у ряд в стрічкових композиціях, також як частини складніших елементів.

Ромб

Ромб є архаїчним знаком. Його пов'язують із плодючістю людини і землі. Основою розшифрування значення символу є чоловіче та жіноче начало. Він складається з двох трикутників. Та найцікавіше те, що в праукраїнському розумінні три кути ромба тримає жінка (як три кути оселі), а лише четвертий – чоловік, який завершує цілісність. Ромб із крапкою посередині є символом засіяного поля, яке мало надзвичайно велике значення для наших предків, означало достаток і добробут.

Ромб, або як його ще називають Трипільський квадрат – це також образ борони: інструмента, що готує землю до засіву. Крім простого ромба на українській вишивці дуже часто зустрічається ромб з гачками (вусиками). Цей знак називають «жаба» і символізує він плодючість. Адже ця тварина у давніх віруваннях пов'язувалась із небесною вологою, яка дає життя. Ромбоподібні

узори вишивали на весільних рушниках та на весільному одязі молодої. Одяг із вишитими ромбами молода жінка, завагітнівши, мала носити аж до народження дитини. Адже цей символ слугував сильним оберегом.

Шеврони

На старовинних українських вишивках ми бачимо подібні до трикутника фігури – шеврони – це ті ж трикутники, які не мають основи (незамкнуті). Ті з них, які обернуті вершиною вниз, означають жіночу, або матеріальну сутність; вершиною вгору – чоловічу, духовну. Шеврони з направленою вниз вершиною порівнюють з жіночим лоном, вмістилищем, у якому зароджується і виношується нове життя.

Лінійний орнамент із шевронів виглядає як зубчастий узор, ламана стрічка з ритмічним чергуванням. Шеврон із точкою перетину ліній вгорі вважається одним із найдавніших орнаментальних знаків, що зустрічався ще у малюнках палеоліту і означав гору або землю. Давні зразки вишитих рушників із символами шевронів були знайдені зокрема на Чернігівщині.

Хрест

Хрест (зокрема різні його модифікації) – один із найпоширеніших знаків у світовій культурі загалом. Він багатогранний і невичерпний та, на відміну від кола і квадрата, символізує ідею центричності, а не розмежування простору.

Цікаво, що прямий хрест – це символ Сонця, Творця, чоловічого начала. Косий хрест – уособлення жіночого начала, Місяця. Накладання цих двох фігур дає подвійний хрест, або 8-променеву зірку - символ об'єднання двох начал. Відомо, що ще у дохристиянські часи хрест служив оберегом від злих духів. Перехрещення двох ліній символізувало зустріч Земного з Небесним. Хрест означає також гармонію чотирьох стихій: вогню, води, землі і повітря. Хрест у колі – астрологічний символ Землі.

Повна рожа, 8-кутна зірка

Символ Творця, Сонця (колядницька зірка - саме 8-кутна). Це також знак Богородиці, так звана Зірка Матері: 8-кутну зірку зображають на Богородичних іконах. Цікаво, що цей мотив утворюється накладанням прямого хреста на косий, тобто, це поєднання чоловічого та жіночого начал.

Древо життя, Світове дерево. Берегиня

Древом життя називають символ, що відображає модель Всесвіту і зустрічається у мистецтві тих народів, модель світобудови яких містить три складових: підземне царство, земний світ і небесне царство. Своїм корінням він зображає минуле, стовбуром – сучасне, кроною – майбутнє. Узори зі Світовим деревом найбільше пасували великим вишитим рушникам. Розмірами у 3-4 метри, вони прикрашали оселі і храми. Найбільш поширеними були у Центральній Україні.

В українській вишивці цей символ можна впізнати не лише у розгалуженому дереві (яке є як симетричним так і асиметричним), а й у колоску, снопі, гілці, навіть виноградній лозі. У ньому водночас закладено істину єднання

трьох світів та образ роду, продовження життя. Зустрічаються складніші композиції, де мотив дерева замінює жіночий образ.

Жіночі силуети у вишивці несуть символіку родючості, продовження життя. Образ Березині – богині з піднятими догори руками – передавався від однієї археологічної культури до наступної, аж поки не став характерною ознакою нашої Русі-України. Незважаючи на лихоліття, війни і революції, ось уже тисячу років стоїть неушкодженою у столиці нашої держави Свята Софія Київська із зображенням Оранти у центрі, через що цей образ Богоматері ще називають «Нерушимою Стіною». Також відомі й інші численні зображення Богоматері-Захисниці з піднятими вгору руками на медальйонах, іконах та вишивках-гаптах.

Колись наші пращури прикрашали вирізаними з дерева «берегиньками» верхівки дахів, зображали цей знак на посуді, на прикрасах, на одязі. Споконвіку вони оберігали обійстя, хату і родину, яка в ній мешкала, від усіляких бід: стихійних лих, злих сил, злодіїв, подружньої зради і дитячих хвороб. Сьогодні найбільше різноманіття берегинь-рожаниць (символічне зображення жінки у пологах) можна побачити саме на традиційних, як не дивно, чоловічих вишиванках. Символ Березині чи березині-рожаниці також прикрашає й традиційний святковий жіночий одяг. За популярністю у жінок він є другим після найрізноманітніших квіткових орнаментів. Березині-рожаниці на жіночих вишиванках є більш делікатними та жіночними, аніж на чоловічих. Найпопулярнішими є численні хрестоподібні різновиди цього комплексного символу, який складається з чотирьох берегинь-рожаниць. Вони демонструють головне призначення жінки – народжувати й оберігати.

Цікаві факти про українську вишивку

У культурі будь-якого народу є речі, які яскраво відображають його особливу національну традицію. Вишиванка - яскравий приклад і підтвердження цьому. Вона вважається оберегом від усього лихого, що може статися в людському житті, є символом краси та міцного здоров'я, а також щасливої долі. А ще вишиванка символізує родинну пам'ять, вірність та любов. Український народ, який має такий прекрасний самобутній одяг, заснований на стародавній

культури, не забуває в повсякденному житті про свої традиції. що свідчить про повагу до своєї культури, історії та традицій.

- ✚ День вишиванки відзначається щороку в третій четвер травня. Це свято, що зародилося в 2006 році, на жаль, не має державного статусу, але тим не менше, з кожним роком набуває все більшої популярності. Це відносно нове народне свято, покликане сприянню єдності і культурного відродження всього багатонаціонального українського народу.
- ✚ У 2006 році на центральній площі Рівного - майдані Незалежності - був встановлений рекорд України, де зібралось 3297 людей у вишиванках. Участь у вшануванні борщівської Богородиці у вишиванці взяли пересічні рівняни, відомі чиновники і політики. У 2011-му рівненський «вишитий рекорд» побили у Чернівцях - тут у вишитих сорочках одночасно зібралось аж 4189 людей. Але того ж року Рівне повернуло собі першість: у День Незалежності на центральний майдан міста прийшло 6570 людей у вишиванках! Цю цифру зафіксовано у Книзі рекордів України.
- ✚ 20 травня 2012 року під час ювілейної XX молодіжної пішої прощі Стрийської єпархії до Гошівської чудотворної ікони Богородиці, яка перебуває на Ясній горі у монастирі отців Василян с. Гошів на Івано Франківщині, встановили рекорд України - у пішій ході взяли участь 15027 осіб у вишиванках. Досягнення занесли до Книги рекордів України. Загальна кількість прочан за різними підрахунками складала від 20 до 25 тисяч, а загальна відстань маршруту - 28км.
- ✚ Першу школу вишивки в Київській Русі було створено ще в XI столітті. Її заснувала Анна, сестра Володимира Мономаха. У ній опановували мистецтво гаптування золотом і сріблом.
- ✚ Найперші вишиванки були незвичайним елементом одягу та мали містичний характер. Слов'яни надягали їх для захисту від темних сил. Новонародженим дарували вишиванку, як оберіг від злих духів.
- ✚ Українську вишивку називають «молитвою без слів», а сорочка-вишиванка є головним оберегом людини.
- ✚ Перші вишиванки з'явилися, як мінімум у VI-му столітті (точно сказати важко) і виконували функцію оберегу від зла своїх власників. Саме тому орнаментом прикрашали комір, розріз на грудях, рукава та низ виробу – всюди, де тіло залишалося відкритим. Навіть новонародженим малюкам дарували вишиті сорочки для захисту від злих духів.
- ✚ Українська вишиванка є абсолютно унікальним, автентичним продуктом, який характеризує не лише темперамент нації, але й є її візитівкою. Символічні кольори – червоне і чорне, як у пісні. Ними пройнята вся історія нашого народу. Одним із безумовних феноменів вишиванки є те,

що за багатівікову історію свого існування, попри всі історичні події, вона все ж таки зуміла зберегти свій первісний вигляд і пронести його крізь століття.

- ✚ Дуже багато орнаментів, що використовуються в оздобленні вишиванок, сягають своїм корінням до язичницьких часів. Наприклад, солярні знаки (або «громовий знак», «колесо Юпітера») пов'язані з язичницьким небесним божеством Родом.
- ✚ Українська вишита сорочка здавна в Україні служила як прикрасою, так і оберегом. Таємничою мовою вишивки вона передавала безліч побажань для сімейного благополуччя та щастя людини, яка її одягала. Вишивкою-оберегом вишивалися воріт, манжети, поділ і розріз горловини. Існує повір'я, що якщо сорочка зроблена і вишита на добре життя, то вона буде надійно оберігати людину. Чужу вишиванку одягати не слід, бо вважається, що таким чином можна «перебрати» на себе чужу долю.
- ✚ Вишивкою, за свідченням Геродота, свій одяг оздоблювали ще скіфи. Знайдені на Черкащині срібні бляшки з фігурками чоловіків, датовані VI ст., при дослідженні показали ідентичність з вишивкою українського народного костюма XVIII-XIX ст.
- ✚ Основна функція вишивки – оздоблення. Проте, здавна вишита сорочка виконувала не менш важливу місію оберега. Орнаменти на вишиванках та рушниках несуть у собі глибокий зміст, корені якого сягають ще у слов'янську міфологію.
- ✚ Геометричні візерунки – найпоширеніші серед орнаментів. Ромб – стародавній символ сонця, родючості та жіночої основи - приносив добру удачу та процвітання. Хвилясті лінії – символ води – уособлювали життєдайну силу, а горизонтальні – символ землі – родючість. Колокрес (хрест у колі) – знак сонця, що відводить зло, а криж (рівносторонній хрест) – знак вогню, що символізує духовне очищення.
- ✚ Зображення тварин та птахів, зокрема голубів, півнів та коней, захищали людину від злих сил. Вишиті парою птахи символізували шлюбну пару, а ластівки – добрі новини.
- ✚ Популярні у вишивці і рослинні мотиви. Листя дубу – символ сили та міцності, а калина – символ краси. У поєднанні ці символи часто зустрічалися на чоловічих сорочках. Мак – символ родючості та пам'яті роду, а китиці винограду уособлювали радість та сімейне життя. Троянди символізували кохання та молодість, а барвінок – вірність та вічність буття.
- ✚ Вишивка хрестиком є найпопулярнішим швом, який застосовують у найрізноманітніших виробках. Наприкінці XIX століття така вишивка

поширилася по всій Україні. Елементи орнаменту, які виконувалися хрестиком, найчастіше мали рослинний чи геометричний характер.

- ✚ Вишивка «білим по білому» - це художній прийом, у якому рельєфний узор вишивки створює гру світла, то вбираючи, то відбиваючи його; поєднуються до десяти технік вишивки, а їх різноманітне сполучення дають безліч вишуканих орнаментальних композицій; філігранна краса узорів досягається використанням наскрізних технік вишивки. Вдивляючись у такі узори, відчуваєш все зовсім по іншому - плин часу, мить зупиняється, душа відпочиває й тільки диву дивуєшся, як можна створювати таку тонку роботу...
- ✚ Вишиванка – це закодований на добро одяг з особливою енергетикою, функція декору має другорядне значення.
- ✚ В українській вишивці снує більше 250 вишивальних швів, заснованих на 20 техніках.
- ✚ Крижма – полотно із безлічі хрестиків, розшивалося для дитини, як його перший оберіг. Зараз у них прийнято хрестити дітей.
- ✚ Льолю (першу сорочку) для дівчинки робили з вишитих рукавів маминої сорочки.
- ✚ Білий, червоний, чорний, синій і жовтий – основні кольори для вишивки. У кожному регіоні вони мають своє значення і переваги.
- ✚ Вирішальний вплив на характер орнаментальних мотивів мають різноманітні вишивальні шви, так звані «техніки». Їх в Україні відомо близько сотні! Серед найвідоміших технічних прийомів вишивання – гладь, хрестик, низь, мереження, бігунець, плетіння
- ✚ У сучасній вишивці зустрічається і древній символ «дерево життя», зображуваний переважно стилізовано у формі листів і гілок. У вишивках зооморфних (тваринних) орнаментів зображуються такі тварини як кінь, заєць, риба, жаби; із птахів - півень, сова, голуб, зозуля; із комах - муха, метелик, павук, летучі жуки. Антопоморфічні орнаменти зображають стилізовану людину.
- ✚ Одним з найоригінальніших видів вишиванок вважають борщівську, назва якої походить від регіону виникнення - Борщівського району на Тернопільщині. Саме тут майстрині вигадали свій особливий тип вишивання – декорування рукавів сорочок дуже щільною вишивкою чорними нитками. Розповідають, що колись турки і татари знищили практично всіх місцевих чоловіків, тому жінки впродовж кількох поколінь вдягали саме такі сорочки. До речі, у борщівському храмі Успіння

Пречистої Діви Марії знаходиться особлива ікона Богоматері з Ісусом. Діва Марія одягнена у червоно-чорну вишиванку!

- ✚ Вишиті сорочки до п'ят називалися довганями, вони мали виглядати вишитим краєм з-під спідниці, короткі до поясу раніше не шилися взагалі, або до них пришивали так звані підтички, що служили жінкам замість спідньої білизни. Підтички могли міняти за часом зносу.
- ✚ Вираз «Своя сорочка ближче до тіла» сягає корінням до вишиванки. На весілля у деяких регіонах чоловіки надягали дві сорочки – на тіло ту, що вишита матір'ю, як родова, а зверху ту, яку вишила наречена.
- ✚ Гама кольорів тепла вирізняє донецьку вишивку від інших. В ній багато сонця. В ній більше червоного, ніж чорного. Орнаменти яскраві, чорно-червоні на світлому (білому) тлі. Якщо були рослинні мотиви, то це пишні квіти, цілі букети і дерева. Зображали й птахів (на весільних рушниках, наприклад, птахи сприймаються як елемент чарівності, казковості). На Донеччині вишивали різними техніками, окрім хіба що яворівки і низинки. Кольори ниток, якими вишивали жіночі й чоловічі сорочки – традиційно червоний, чорний і білий. Оздоблювали рукави, рідше коміри та поділ.
- ✚ 4 листопада 2017 року у м. Маріуполь відбулося відкриття унікального арт-об'єкту «Дерево єднання», який покликаний стати символом єднання українців через національний оберіг – вишиванку. Під час відкриття арт-об'єкту відбулася презентація національного українського орнаменту, який буде символізувати Маріуполь і Приазов'я. Злиття червоної розпеченої сталі і бірюзи морської хвилі Азова, стало основою аутентичної вишиванки, як відображення національних цінностей та культури жителів Приазов'я. Саме такий візерунок красується на гілці «Донеччина». У вишивці використаний восьмикутний хрест, який в давнину мав сакральне значення.
- ✚ В рамках проєкту «Вишиванка для Приазов'я» вхід у маріупольську школу № 17 прикрашає мурал з унікальним узором. Поряд з «вишиванковим» муралом на шкільній стіні з'явилася і дівчина-українка, одяг якої прикрашають широкі лани, поля та море. Втілили проєкт маріупольські художники О. Писарчук та Д. Вовк.
- ✚ 28 жовтня 2015 року на фасаді 18-поверхового житлового будинку № 36-Б на бульварі Лесі Українки у Києві австралійський художник Гвідо ван Хелтен завершив 12-денну роботу по малюванню велетенського муралу — дівчини у вишиванці. Мурал сягає завдовжки 43 метри. Це найбільший твір художника не лише в Україні, а й в Європі.
- ✚ Святе покривання, яке найближче до тіла - це, звісно, своя сорочка. В українців є такий вислів: «Народитися в сорочці»: бути щасливим у житті.

Тому сорочка - це не лише частина нашого гардеробу, а певна закодована сукупність сорока божественних енергій, що творять довершену та гармонійну долю людини.

- ✚ Першим українським телеведучим, який провів новини у вишиванці, став Андрій Шевченко: 21 листопада 2004 року в ефірі «5 каналу» він відкрив телемарафон «Ніч виборів» у вишиванці з косівським орнаментом у жовтогарячих та салатових тонах.
- ✚ Київський художник Юрій Нікітін написав і подарував картину студентсько-викладацькому храму преподобного Федора Острозького, що у Національному університеті «Острозька академія», де Богоматір та Ісус Христос зображені у вишиванках. Ікона написана на дерев'яному щиті, її розмір 1,10 м на 0,8 м. «Іконописом займаюся з 1983 року. Однак, писати Матір Божу та Ісуса у вишиванках довелося вперше. Ідею підказав мій добрий товариш краєзнавець з Острога Микола Бендюк. Наснаги додала патріотична атмосфера, яка панує в Острозькій академії», - розповів художник.
- ✚ 17 грудня, день пам'яті великомучениці Варвари, вважається символом української вишивки. В цю дату жінки не виконували важкої роботи по дому, а тільки вишивали.
- ✚ Вишиванки – одяг святковий та урочистий, для робочих днів використовувалися «буденки».
- ✚ На межі XIX і XX століть вишивана українська чоловіча сорочка відривається від традиційного костюму і починає носитися в поєднанні з європейським одягом. Провідну роль у започаткуванні моди вдягання вишиванки під піджак часто надають Іванові Франкові, який «відрізнявся од загалу своїм костюмом - вишиваною сорочкою серед пишних комірців і краваток». Саме у костюмі й вишиванці Франко зображений на 20-гривневій купюрі, знайомій кожному з нас.
- ✚ Сорочка (особливо чоловіча) - символ кохання й вірності. У давньому замовлянні говорилося: «Якою білою є сорочка на тілі, таким щоб і чоловік до жінки був». Кожна дівчина повинна була вишити сорочку своєму майбутньому чоловікові. І не просто так, а для того, щоб знати - вірний він їй чи ні.
- ✚ Вишиваючи сорочку, дівчата нашіптували старовинне заклинання. А ще розповідають, що чумаки довіряли прання своєї сорочки тільки одній дівчині. Інші жінки до такого сакрального ритуалу не допускалися. Так чумак підтверджував вірність своїй коханій.
- ✚ Вишивку використовують в українському народному побуті передусім на предметах одягу, в основному, на жіночих і чоловічих сорочках. Крім того,

вишивки поширені на предметах домашнього вжитку, як наліжники, обрусі, наволочки, рушники тощо.

- ✚ Вишивати національний одяг бралися тільки жінки, адже саме вони дарували виробу потужну позитивну енергетику, а вишиванка символізувала добро, вірність та любов. Це ремесло матері передавали своїм донькам, бабусі - онукам.
- ✚ Сьогодні найбільш розповсюджені вишиванки білого кольору. А, наприклад, вишиванки чорного кольору у давнину одягали виключно чоловіки. Сині вишиті сорочки було прийнято одягати жінкам, що вже не планували народжувати, або ж маленьким дівчаткам.
- ✚ Жан Поль Готьє створив свою українську колекцію ще у 2005 році – після відвідин України та подій Помаранчевої революції. Дизайнер один із перших використав українську вишивку у своїй колекції. Сукні дизайнера мали своєрідні назви українських історичних країв, а зал, у якому проходив показ, був поділений на сектори із назвами сучасних українських міст.
- ✚ Для немовляти першу вишиту сорочку вишивали на тканині, яка оброблялася свічками хрещеними при хрещенні малюка. Вважалося, що дитину захищають від бід, негараздів і нечисті, таким чином. Також, в деяких регіонах, на цих сорочках вишивали в непомітному місці червоний хрест.
- ✚ Є ще й такий звичай: молода наречена мала подарувати нареченому і його батькам по вишитій сорочці. Сорочку для майбутньої свекрухи обов'язково перед тим, як сісти вишивати, потрібно було вимочити в дуже солоній воді, щоб уникнути бід і сліз в майбутній сім'ї.
- ✚ Величезне значення надавалося і орнаменту на вишитих сорочках. Не можна було переймати малюнок, наприклад, у подружки або родича, так як це означало, що людина як би «забирає» або «повторює» чужу долю.
- ✚ Сьогодні найбільш розповсюджені вишиванки білого кольору. А, наприклад, вишиванки чорного кольору у давнину одягали виключно чоловіки. Сині вишиті сорочки було прийнято одягати жінкам, що вже не планували народжувати, або ж маленьким дівчаткам.
- ✚ В національному музеї Івана Гончара, де зібрані зразки вишивки із різних куточків нашої держави, підсумували: існує понад 250 швів, які базуються на 20-ти видах техніки вишивання. Найпопулярнішими є мережання, низь, настилування (гладь). Популярна сьогодні вишивка хрестиком прийшла в Україну з Європи лише в другій половині ХХ ст.

«Вічна пісня барв і кольорів» (вишиванка на полотнах художників)

Українська вишиванка з давніх-давен вважається символом здоров'я та краси, щасливої долі й родинної пам'яті, любові та святковості. Це - давнє мистецтво наших предків, душа нашого народу, національний скарб, який треба передавати із покоління в покоління. Все частіше ми звертаємося до джерел народної творчості, до народних традицій. Вони сьогодні оновлюються, оживають, і, чим більше ми будемо їх знати, тим життя наше буде радіснішим, духовно багатшим.

Українки у традиційному вбранні часто надихали своїми образами видатних художників. Без сумніву, їх роботи є не лише мистецькою спадщиною, а й цінними художньо-історичними документами. ХІХ - поч. ХХ ст. стало періодом, коли чимало художників відмовилися від зображення знаті й звернулися до селянських образів та побутових сцен. Багато малярів, які обрали для своєї тематики сцени з українського життя, звернули увагу на точне відтворення орнаментальних тонкощів, що надавали особливу привабливість відомому своєю красою українському жіночому костюму, основою якого є вишиванка. Вишита українська сорочка – це не просто одяг, це справжній оберіг, наш генетичний код. Вона завжди була нашим національним символом, гордістю і автентичною ознакою.

Через вишивку, народні традиції, рідну мову ми повертаємося до своїх витоків, до першоджерел. Розчистимо їх і будемо з них черпати силу й здоров'я, радість для кожного дня, віру в себе і власну країну. Бережімо нашу історію та культурне надбання народу.

В. Тропінін «Дівчина-українка»

В. Маковський «Українка»

В. Тропінін «Дівчина з Поділля»

В. Тропінін «Українка в пейзажі»

М. Рачків «Дівчина-українка»

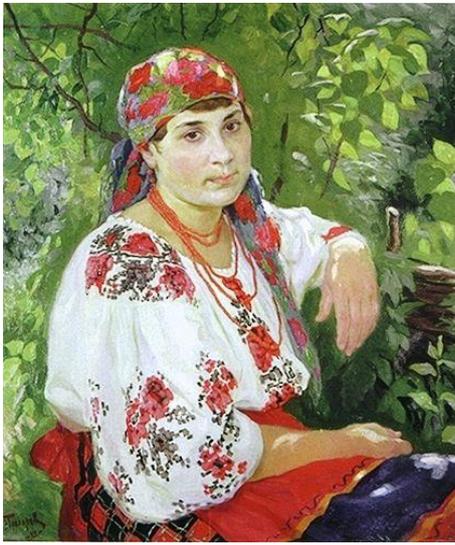
І. Рєпін «Українка біля тину»

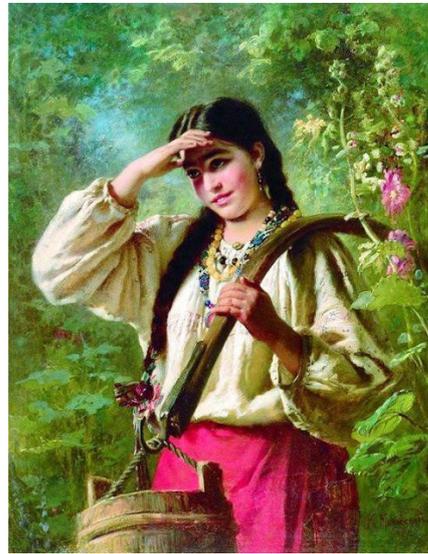
М. Брянський «Портрет Є. М. Дараган»

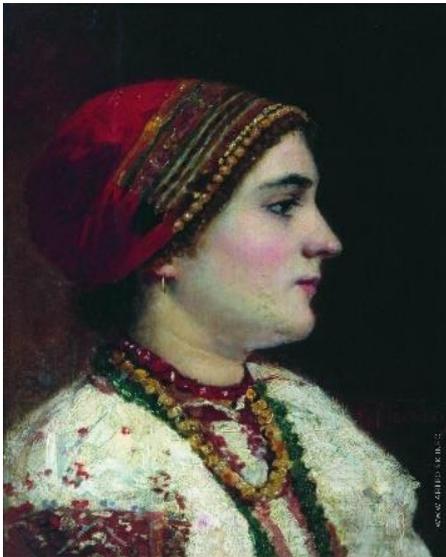
К. Маковський «Українка»

С. Прохоров «Українська дівчина»

К. Маковський «Дівчина з коромислом»

К. Маковський «Портрет дівчини в українському костюмі»

М. Брянський «Дівчина з соняшником»

А. Маєвська «З лісу»

К. Маковський «Дівчата, освітлені сонцем»

М. Бодаревський «Дівчина з України»

К. Білетіна «Українка»

К. Трутовський «Сільська дівчина»

М. Федяєв «Тихий ранок»

К. Білетіна «Дівчина з дукачем»

М. Козик «Дівчина з лампіоном»

О. Мордвинова «Єлизавета Скоропадська, донька гетьмана»

К. Білетіна «Дівчина біля вікна»

Г. Виноградова «Ворожіння на вугіллі»

К. Білетіна «Задумлива»

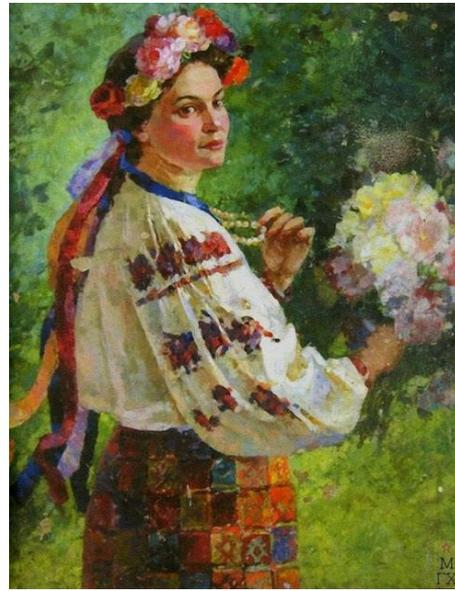
«Дівчина в хустці» (Невідомий художник)

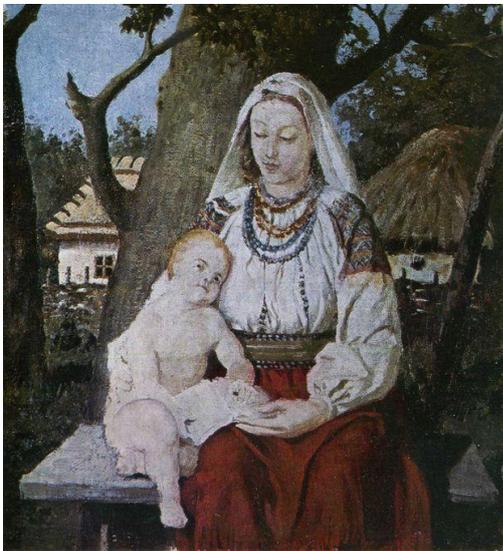
І. Некрасова «Українка»

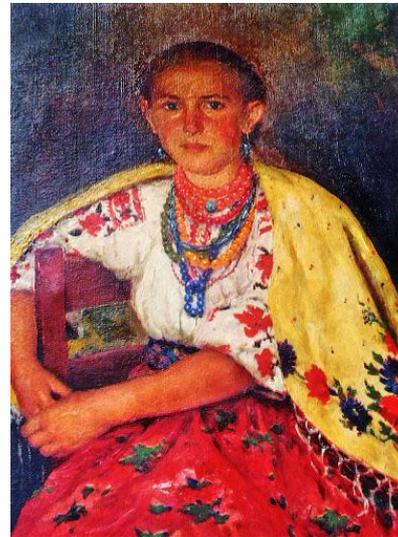
К. Маковський «Красуня»

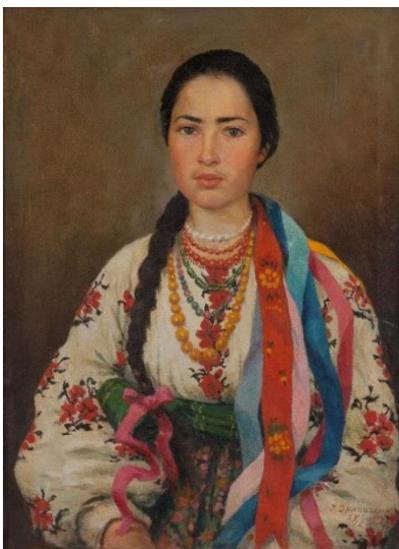
В. Хвостенко «Українка»

Ю. Панькевич «Сільська мадонна»

І. Дряпаченко «Дівчина»

І. Дряпаченко «Портрет дівчини»

В. Легкий «Портрет дівчини у віночку»

А. Коцка «Портрет дівчини в Гуцульському вбранні»

Т. Голембівська «Подруги»

М. Брянський. «Портрет дівчини у вишиваній сукні»

К. Трутовський «Три українські дівчини-селянки»

М. Пимоненко «Портрет Марії Нестеренко»

І. Репін «Українка»

Я вишиванку

Вишиванка — це генетичний код нації
Леся Воронюк

Узор вручну, широка планка,
Легенький запах ковели.
Моя сорочка вишиванка,
Вся ніби сплетена з трави.
Дніпра потоки, степ, простори,
По лівій, правій стороні.
Червоно - чорні всі узорі,
Мережив ряд на полотні.
Традицій пласт, легенди роду,
Духовний символ, оберіг,
Калини кущ, дівочу вроду,
На полотні все хтось зберіг.
Прості орнаменти народні,
Тягучі, як пісні з степів.
Все актуально і сьогодні,
Хоча й прийшли з далеких днів.
Леся Вознюк

Розквітла вишиванка кольорами,
Орнаментами душу зігрива.
У цій сорочці все — і погляд мами,
І батькові наставницькі слова.
І пісня українська колискова,
Й світанки фантастичні на полях...
Я вишиванку одягаю знову,
І серце в грудях — наче вільний птах!
Вікторія Чорній

Вигаптуй на небо райдугу-доріжку,
Простели до сонця вишивку-маніжку,
Щоб по тій доріжці з лебедями-снами
Плавати до щастя білими човнами.
Василь Симоненко

Рекомендована література

Атаманчук, Юрій. Художник, який малює нитками [Текст] : [укр. письменник, етнограф, фольклорист та писанкар, вишивальник з с. Космач (Івано-Франківська обл.) Дмитро Пожоджук] / Ю. Атаманчук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2020. - № 5. – С. 32-53.

Білоус, Людмила. Брокарівська вишивка [Електрон. ресурс] / Л. Білоус // Ураїнські скарби [сайт]. – Текст. дані, фот. – Київ, 2012. – 20 лип. – Режим доступу: <http://www.skarby.org.ua/brokariivska-vishivka/> (дата звернення 25.03.2021). – Заголовок з екрана.

Боклан, Ірина. Історичні та етнографічні основи народної вишивки [Текст] / І. Боклан // Журавлик. – 2020. - № 8. – С. 14.

Бородюк, Наталя. Коли буденність розцвітає барвами [Текст] : Народне свято. Український неофіційний День вишиванки завойовує світ / Н. Бородюк // Уряд. кур'єр. - 2016.- 19 трав. (№ 93). - С. 1, 5.

Борщівська вишиванка [Електрон. ресурс] // Спадщина предків : культ.-іст. портал [сайт]. – Текст. дані, фот. - Київ, 2018. - 2 листоп. - Режим доступу: <https://spadok.org.ua/narodna-vyshyvka-i-vbrannya/borshchivska-vyshyvanka/> (дата звернення 18.03.2021). – Заголовок з екрана.

Борщівська народна сорочка [Електрон. ресурс] // Культура Тернопільщини [сайт]. – Текст. дані, фот. - Тернопіль, 2018. – 30 груд. – Режим доступу: http://info.library.te.ua/2018/12/blog-post_30.html/ (дата звернення 18.03.2021). – Заголовок з екрана.

Брокарівська вишивка – французькі мотиви стилю на Україні [Електрон. ресурс] // Діана-клуб [сайт]. – Текст. дані, фот. – Тернопіль, 2019. – 24 жовт. – Режим доступу: <https://www.dianaplus.com.ua/brokariivska-vishivka-francuzki-motivi/> (дата звернення 06.04.2021). – Заголовок з екрана.

Брухаль, Галина. Когда-то все ходили в вышитых сорочках, потому что других просто не было [Текст] : [особенности закарпат. вышиванки, традиции] / Г. Брухаль // Голос Украины. - 2016. - 19 мая (№ 91). - С. 4.

Вакуленко, Надія. «А над світом, гляньте, а над світом українська вишивка цвіте» [Електрон. ресурс] : [розмова з членкинею Нац. спілки майстрів нар. мистецтва, заслуж. майстром нар. творчості України, Лауреатом обл. премії ім. П. Артеменка, районної - «Решетилівські дивоцвіти — 2015» Надією Вакуленко] / записала Г. Волкова] // Зоря Полтавщини [сайт газети]. – Текст. дані, фот. – Полтава, 2017. - 19 верес. – Режим доступу: <https://cutt.ly/vbHxHEV> (дата звернення 20.03.2021). – Заголовок з екрана.

Вплив брокарівської вишивки на творчість українських вишивальниць [Електрон. ресурс] // Етнохата [сайт]. – Текст. дані, фот. – Київ, 2015. – 21 січ. – Режим доступу: <https://cutt.ly/ibHxLpS> (дата звернення 10.04.2021). – Заголовок з екрана.

Гончаренко, Наталя. Вишитий оберіг [Текст] / Н. Гончаренко // Джміль. - 2015. - № 4. - С. 24-26. - (Студія декоративного мистецтва).

Конарева, Лариса. У ній зберігається душа народу [Текст] : Культура. До 25 – річчя Незалежності України Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» демонструє шедеври української вишивки / Л. Конарева // Уряд. кур'єр. - 2016. - 23 серп. (№ 158). - С. 7. - (Народні традиції).

Краса чорних вишиванок або Що таке борщівська вишивка? [Електрон. ресурс] // Етнохата [сайт]. – Текст. дані, фот. - Київ, 2016. - 25 квіт. - Режим доступу: <https://cutt.ly/RbHxCeD> (дата звернення 26.03.2021). – Заголовок з екрана.

Лебеденко, Лина. Живая энергия узоров [Текст] : [в Нац. музее «Мемориал жертв Голодомора открыли выставку украинских вышиванок конца XIX - нач. XX века из разных регионов Украины] / Л. Лебеденко // Голос Украины. - 2016. - 19 мая (№ 91). - С. 1, 4.

Миколин, Галина. Божья Матерь с сыном в...борщевской вышиванке [Текст] : [икона Богоматери с Иисусом в вышиванке, нарисован. американ. худож. укр. происхождения Дарией Гуляк-Кульчицкой, появилась в Борщевском храме (Тернопольская обл.); история борщевской вышивки] / Г. Миколин // Голос Украины. - 2016. - 30 нояб. (№ 228). - С. 12.

Найдавніші зразки стародавньої вишивки [Електрон. ресурс] // Спадщина предків : культ.-іст. портал [сайт]. – Текст. дані, фот. - Київ, 2015. – 5 квіт. - Режим доступу: <https://cutt.ly/ebHxBnY> (дата звернення 15.04.2021). – Заголовок з екрана.

Неижмак, Василий. «Белым по белому» [Текст] : что закодировано в решетиловской вышивке? : [уникальная полтав. вышивка, ее корни, мастера Решетиловки и как выбрать вышивку по душе] / В. Неижмак // Голос Украины. - 2016. - 20 мая (№ 92). - С. 6.

Опанасенко, Людмила. Вышиванка как духовная броня [Текст] : [история Дня вышиванки в Украине] / Л. Опанасенко // Голос Украины. – 2018. – 17 мая (№ 89). – С. 12.

Опара, Микола. Мій оберіг – мамина сорочка [Текст] : [спогади проф. Полтав. Держ. Аграр. Акад. М. Опари про дитинство, рідну неньку, яка свого часу вишила для нього сорочку і рушник на щастя, на долю] / М. Опара // Уряд. кур'єр. - 2016. - 23 серп. (№ 158). - С. 9.

Орел, Лідія. Сорочку білу вишию шовком [Текст] : [нар. пісні, пов'язані з вишиванням та носінням сорочок] / Л. Орел // Укр. Родина. – 2018. - № 1. – С. 35.

Пилипчинец, Василь. Что на полотне – то и в душе... [Текст] : [мастерица из Закарпатья А. Звирыч создает вышитые шедевры] / В. Пилипчинец // Голос Украины. - 2017. - 20 июля (№ 132). - С. 9.

Полтавська вишивка «білим по білому» може ввійти до списку ЮНЕСКО [Текст] // Голос України. – 2020. – 27 жовт. (№ 197). – С. 5.

Рибалко, Катерина. Магія червоно-чорного [Текст] : [вишивальниця, поетеса Ольга Сидоренко] / К. Рибалко // Дивослово. – 2021. - № 2. – С. 63-64.

Рукоділья України [Текст] : [зокрема вишивка хрестиком] // Жасмин. - 2017. - № 3. - С. 8.

Серебренникова, Татьяна. Вырезывания, или Белое шитье [Текст] : [ажурное вырезывания – техника в укр. нар. вышивке] / Т. Серебренникова // Все о рукоделии. - 2016. - № 4. - С. 35-37.

Серебренникова, Татьяна. Мережка «Затяганка» [Текст] : [история мережки, техника выполнения] / Т. Серебренникова // Все о рукоделии. - 2016. - № 9. - С. 42-43.

Серебренникова, Татьяна. Прямая счетная гладь, или «настилування» [Текст] : [мастер-класс по технике вышивания гладью] / Т. Серебренникова // Все о рукоделии. - 2016. - № 2. - С. 34-35.

Скрипник, Виктор. В сорочки одевает президентов и министров [Текст] : [заслуж. мастер нар. творчества, вышивальщица в четвертом поколении Мария Савчинская в своих работах использует только одну технику – «низью» и только льняное полотно] / В. Скрипник // Голос Украины. - 2017. - 18 мая (№ 88). - С. 14.

45 удивительных секретов вышиванки [Текст] : научись чувствовать узоры: [что означают символы: звезда, кресты, солнцеворот, ромбы, квадраты, волна, дерево, лилия, калина, виноград; ткань, крой, техника, орнамент, цвет, нитки; что такое Брокеровская вышивка] // Единственная. - 2015. - № 4. - С. 44-49.

Українська вишиванка [Електрон. ресурс] // Громада [сайт газети]. – Текст. дані, фот. – Кропивницький, 2018. – 17 трав. – Режим доступу: <https://gromada.kr.ua/culture-and-sports/vyshyvanka/> (дата звернення 14.04.2021). – Заголовок з екрана.

Усенко, Лариса. Сверблячка в пучках вам у поміч [Текст] : [про першу школу гаптування в Київській Русі. Магія кольорів, які використовують вишивальниці, їх вплив на здоров'я] / Л. Усенко // Уряд. кур'єр. - 2016. - 19 трав. (№ 93). - С. 3.

Формос, Ксюша. Вышиванки в разных регионах [Текст] / К. Формос // Привет, ребята. – 2015. - № 8. – С. 6-7.

Цимбалюк, Евгений. Вышиванка для пяти поколений [Текст] : [настоящей семейной реликвией с детектив. биографией для семей Томашевских-Цюхов-Петруков из поселка Млинов и города Луцк стала полотняная сорочка, вышитая почти сто лет назад] / Е. Цимбалюк // Голос Украины. - 2016. - 14 июля. - С. 12.

Цимбалюк, Евгений. Мاستерица из Ривного вышила тысячу сорочек. Тысяча первая – тому, кто остановит войну в Украине [Текст] / Е. Цимбалюк // Голос Украины. - 2017. - 18 окт. (№ 192). - С. 16.

Чернявская, Елена. Оберег для сына [Текст] : [журналистка по образованию Мария Жукоцкая профессионально занимается вышивкой крестиком] / Е. Чернявская // Голос Украины. - 2017. - 18 мая (№ 88). - С. 14.

Чорній, Вікторія. Полтавська вишивка: традиційне мистецтво шиття «білим по білому» [Електрон. ресурс] / В. Чорній // Діана-клуб [сайт]. – Текст. дані, фот. – Тернопіль, 2016. – 27 січ. - Режим доступу: <https://cutt.ly/PbHx9pH> (дата звернення 25.03.2021). – Заголовок з екрана.

Шимчук, Роксоляна. То мусить бути бізнес, жеби людина за таке шматте гроші давала [Текст] : Роксоляна Шимчук 26 років колекціонує українські вишиті сорочки : [колекціонерка Р. Шимчук розповідає про старовинні буковинські сорочки, про мрію створити музей приватних колекцій] / текст і фото Л. Межва // Країна. - 2016. - № 26. - С. 45.

Шот, Микола. Малюють голкою на полотні цікаві узорі [Текст] : Уперше. У Тернополі відбулася всеукраїнська конференція з давніх технік вишивання // Уряд. кур'єр. – 2017. – 23 груд. (№ 243). – С. 8.

Шуляр, Оксана. «Як неділя, то й сорочка біла!» [Текст] : (історія відтворення вишиваної сорочки за традиціями Східного Поділля) / О. Шуляр // Укр. Родина. – 2020. - № 2-3. – С. 3-8.

Інформаційне видання

На вістрі голки - вся земна краса...

Етнографічно-мистецька панорама

Укладач **Гуляєва Ольга Петрівна**

Оформлення

Ю. В. Шалаєва

Редагування

В. Ф. Ганжєєва

Відповідальний за випуск

Ю. С. Василенко

**ПР.МЕТАЛУРГІВ, 29,
М.МАРІУПОЛЬ,
ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ**

**(066)990-79-43
(0629)34-80-01**

**ДОНЕЦЬКА
ОБЛАСНА
БІБЛІОТЕКА
ДЛЯ ДІТЕЙ**